

Slobodan G. Marković
Fakultet političkih nauka
Beograd

JOSIP BROZ – UPOTREBA NAUČNIH USTANOVA U SRBIJI ZA DEIFIKACIJU JUGOSLOVENSKOG DIKTATORA

Rezime: Autor pokazuje kako je Komunistička partija upotrebila najuglednije naučne ustanove u Srbiji za deifikaciju Josipa Broza Tita. U prvom delu teksta autor govori o tome kako je Srpska akademija nauka i umetnosti pretvorena u režimsku ustanovu, ubacivanjem režimu odanih naučnika i pridobijanjem i zastrašivanjem starih članova. Nakon takve “reorganizacije”, Tito je proglašen najvećim državljaninom i vojnim strategom i primljen za njenog prvog počasnog člana. Drugi deo govori o ulozi Beogradskog univerziteta u deifikaciji diktatora. Univerzitet ga je, povodom 80. rođendana, najpre proglasio počasnim doktorom, s obrazloženjem da je tvorac “novog tipa civilizacije”. Nekoliko godina kasnije, Centar visokih vojnih škola ga je, uz ceremoniju, proglasio doktorom vojnih nauka, iako nije napisao doktorski rad niti ga je odbranio. Pored tih formalnih priznanja, te ugledne naučne ustanove su tokom celog diktatorovog života gradile njegov kult i snose deo odgovornosti za njegovu deifikaciju.

Ključne reči: komunizam, marksizam, socijalistička izgradnja, diktator, republikanski monarh, deifikacija, opozicija, besmrtnost, partijski ritual, počasni akademik, počasni doktor nauka.

I. BROZ KAO POČASNI AKADEMIK

Josip Broz (1892-1980), tridesetpetogodišnji jugoslovenski diktator, završio je svoj život ovenčan brojnim naučnim priznanjima. Lista njegovih počasnih doktorata u Jugoslaviji i nesvrstanim zemljama je dvocifrena, dok su njegova počasna članstva u akademijama nauka obuhvatila sve akademije nauka jugoslovenskih republika i pokrajina.

Neobično u svemu ovome jest to da je Broz završio jedino četiri razreda osnovne škole, u svom rodnom mestu, Kumrovcu. Prema njegovom poluzvaničnom biografu, Vladimiru Dedijeru, prvi razred nije uspeo da savlada iz prvog pokušaja, pa ga je pohađao dvaput. Ostala tri razreda završio je od 1902. do 1905.¹ Od 1907. do 1910. učio je bravarski zanat u Sisku.² Time se završava njegovo formalno obrazovanje.

1 Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita* 1, Mladost, Zagreb 1980, str. 26-30. Filis Oti, autorka najutoritativnije biografije Josipa Broza na engleskom, navodi da je Broz napustio školu 1904, iz čega bi proi-

Broz kao genijalni vojskovođa

Koliko god da je bilo skromno Brozovo obrazovanje, toliko je bila jaka njegova želja da se pokaže kao izuzetan pojedinac. Razume se da je za zadovoljenje jedne ovakve želje potrebna skupina poslušnika koja će joj izići u susret.

Prvo veliko priznanje Brozu stiglo je iz Srbije, nakon ulaska komunističkih snaga u Beograd. Ovo je unekoliko bilo neobično, ako se ima u vidu da je Srbija bila prilično ravnodušna prema NOP-u od kraja 1941. do sredine 1944. Stav Komunističke partije Jugoslavije prema srpskom narodu u Srbiji, kao i prema građanskim strankama u Srbiji, nazire se iz govora general-lajtnanta Milovana Đilasa povodom dvadeset sedme godišnjice Oktobarske revolucije, održanog 7. novembra 1944. u Narodnom pozorištu. Tom prilikom Đilas je na sledeći način okarakterisao pokušaj građanskih stranaka da obnove rad: “Reakcionarne vođe i vođice raznih partija, koji su u polutmini, pod okupacijom, bilo lično, bilo preko svojih pouzdanika šurovali s Nemcima i otvorenim fašistima kao Nedić i Pavelić... te mračne i podle kreature se pomaljšaju na svetlo dana i pokušavaju da se uvuku u narodno-oslobodilački pokret i razbiju ga iznutra. To se najjasnije ispoljava u Srbiji. I to zbog toga što je, usled slabog razvitka ustanka u Srbiji u toku 1942. i 1943. g. narodnim masama stvarna uloga tih mračnjaka još nedovoljno vidljiva.” Kao glavni dug srpskog naroda prema ostalim narodima Jugoslavije Đilas je naveo da srpski narod treba da “nemilosrdnom borbom protiv spoljnog neprijatelja i njegovih domaćih slugu vrati tim narodima onaj dug, koji su oni u toku tri i po godine krvavog rata dali i za oslobođenje srpskog naroda.”³

Četiri dana nakon Đilasovog govora Velika antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije – ASNOS predložila je u ime srpskog naroda, a preko ASNOSA-a, da “maršal Tito bude proglašen za Narodnog heroja.”⁴ Ovaj predlog je ozvaničen odlukom Predsedništva AVNOJ-a od 19. novembra 1944, kojom je Broz proglašen za narodnog heroja. U obrazloženju se kaže: “Na mlada pokoljenja naših naroda ve-

zlazilo da je završio ukupno tri razreda osnovne škole. Phyllis Auty, *Tito. A Biography* (Harmondsworth and New York: Penguin Books, 1980), str. 38-39.

2 Moša Pijade, “Broz, Josip-Tito”, *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1956, str. 238.

3 “Maršal Tito prisustvovao je svečanoj akademiji na kojoj je general-lajtnant Milovan Đilas govorio o značaju Oktobarske revolucije”, *Politika*, 8. novembar 1944, str. 3.

4 “Srpski narod u znak najvišeg priznanja jednodušno je predložio preko svoje Skupštine da maršal Tito bude proglašen za Narodnog heroja”, *Politika*, 12 novembar 1944, str. 1.

kovima će se prenositi predanje o narodnom vođi Josipu Brozu Titu... Njegovom zaslugom srpski narod ponovo se ovenčao slavom naroda-junaka.” U Odluci Predsedništva se kaže:

“Da bi se velikom vojskovođi naroda Jugoslavije, inicijatoru, organizatoru, i rukovodiocu njihove narodnooslobodilačke borbe, Maršalu Jugoslavije Josipu Brozu-Titu, odalo zasluženno priznanje za izvanredne zasluge na organizovanju Partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, *za genijalno rukovođenje njihovim operacijama* i pri tome ispoljenu upornost i junaštvo, kao i da bi se pred svima narodima Jugoslavije vidno obeležile istoriske zasluge našeg narodnog vođa na stvaranju bratstva i nerazdruživog jedinstva naših naroda, zbratimljenih u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, Pretsedništvo AVNOJ-a na predlog Velike antifašističke narodno-oslobodilačke skupštine Srbije *o d l u č u j e* da se vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije, Maršalu Jugoslavije JOSIPU BROZU-TITU dodeli naziv narodnog heroja.”

Odluku su, ispred AVNOJ-a, potpisali sekretar Rodoljub Čolaković i predsednik dr Ivan Ribar.⁵ Tako je Broz, ni punih mesec dana nakon ulaska komunističkih snaga u Beograd, dobio pridev “genijalni”.

U isticanju svoje uloge u revoluciji Broz je dosta nalikovao severnokorejskom diktatoru Kim Il Sungu, koji je u svim zvaničnim propagandnim dokumentima nazivan “veliki vođa i veliki vojskovođa”. Ipak, Broz se nije zadovoljavao samo ovakvom ulogom. On je veoma rano, samo dve godine nakon što je preuzeo vlast u Jugoslaviji, iskazao želju da bude obasut i naučnim priznanjima. Posebno mu je bilo stalo do toga da postane počasni akademik triju akademija nauka u Jugoslaviji.

Počasni akademik JAZU, ili Broz kao obnovitelj hrvatske suverenosti

Prva akademija nauka koja je primila Broza za svog počasnog člana bila je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Broz je postao njen počasni član 28. decembra 1947. Svečanoj sednici JAZU prisustvovali su rukovodioci NR Hrvatske, predsednik Prezidijuma Sabora NR Hrvatske, Vladimir Nazor, predsednik Vlade NR Hrvatske, dr Vladimir Bakarić, i drugi funkcioneri. Broz je ušao u dvoranu JAZU “oduševljeno pozdravljen”, u pratnji predsednika JAZU, dr Andrije Štampara, i potpredsednika Akademije, Miroslava Krleže.

Prisutnima se najpre obratio predsednik JAZU, dr Andrija Štampar (1888-1958). Štampar je bio veoma cenjeni stručnjak za socijalnu

5 “Odlukom Pretsedništva Antifašističkog veća maršal Tito proglašen za Narodnog heroja”, *Politika*, 20. novembra 1944, str. 1.

medicinu sa svetskom reputacijom. On je istakao da se počasni doktorat Brozu dodeljuje u okviru osamdesetogodišnjice JAZU. Kao posebnu Brozovu zaslugu Štampar je istakao:

“Maršal Tito je misao našeg hrvatskog političkog i kulturnog oslobođenja doveo do pune pobeđe u punom smislu idealnog južnoslovenskog pojma... To znači da je ovaj naš čovek iz naroda kome je kolevka stajala nedaleko od Zelenjaka, naše idilične dubrave na Sutli, gde je pesnik ispevao našu narodnu Himnu, da je on među našim političkim ličnostima, ideolozima i državicima prvi koji je zaista ostvario misao hrvatskog suvereniteta i pretvorio ga u delo i svršen čin od međunarodnog značaja. Taj naš suverenitet prekinut je još u ranom srednjem veku, pre 800 godina... On je između naših političkih ličnosti prvi, koji je hrvatsku državnu nezavisnost i suverenitet proširio na sve krajeve u kojima naš narod živi i prvi u našoj istoriji koji je našoj domovini vratio sve njene otrgnute gradove, otoke i pokrajine, pre svega Dalmaciju sa Lastovom i najslavnijim gradom naše prošlosti Zadrom, zatim Kvarner sa Cresom, sa svim ostrvima i Rijekom i na kraju staru glagoljašku našu Istru, koja je na to ujedinenje čekala vekovima...”

Maršal Tito delujući u okviru Lenjinskog i Staljinskog pokreta pokazao nam je, sa čitavim nizom svojih saradnika šta znači praktična primena načela o Lenjinskom samoopredeljenju naroda kada se to načelo primenjuje doslovno socijalistički.”⁶

Zatim se prisutnima obratio Josip Broz. On je u svom govoru istakao da je u prošlosti Akademija bila “jako ograničena, a skoro se uopće nije bavila jednom od najvažnijih znanosti – naukom o društvenom razvitku. Razumije se, tome je uglavnom bio kriv stari, truli društveni poredak... Tek danas sa padom starog društvenog poretka, pali su i okovi ustanova nauke, kao što su i akademije znanosti i umjetnosti. Tek u novom, socijalističkom društvu, nauka dobija neograničene mogućnosti...”⁷ Tako je izvršen obred kojim se JAZU zahvalila Brozu na obnovi suverenosti Hrvatske, a Broz poručio akademikima da je socijalizam okvir za nauku.

Atmosfera straha u Srbiji

Prva srpska naučna ustanova od nacionalnog značaja koja je primila Broza u svoje redove bila je Srpska akademija nauka. Ona je pri-

6 “Akademija znanosti i umetnosti u Zagrebu svečano je proglasila maršala Tita za svog prvog počasnog člana”, *Politika*, 29. decembar 1947, str. 1. Govor je naveden ekavizovano u *Politici*.

7 *Politika*, 29. decembar 1947, str. 2; “Govor maršala Tita na svečanoj sednici Jugoslovenske akademije u Zagrebu”, *Narodna armija*, četvrtak, 1. januar 1948, br. 281, str. 2.

mila Broza u stanju velikog unutrašnjeg previranja, u atmosferi straha od poteza novih vlasti, pod pritiskom i ucenom da bira između saradnje i zabrane.

Neposredno nakon komunističkog zauzimanja Srbije (septembar/oktobar 1944) došlo je do radikalne sovjetizacije zemlje koja je zahvatila i nauku. U skladu sa sovjetskim modelom, nauka je morala da bude u funkciji socijalističkog društva. Karl Fridrih i Zbignjev Bžežinski primetili su u svom znamenitom delu *Totalitarna diktatura i autokratija* da Jugoslavija nikada nije napustila sovjetski blok “već je izbačena, u velikoj meri nasuprot svojim željama. Kao drugo, Jugoslavija je verovatno bila najkomunizovaniji satelit u Istočnoj Evropi do vremena rasepa 1948.”⁸

Kakva je bila atmosfera u Beogradu, a naročito u unutrašnjosti Srbije tokom 1945, vidi se iz predloga poslanika građanske opozicije, Dragića Joksimovića, od 19. avgusta 1945, da se donese zakon koji će zajemčiti slobodu od straha, što je bilo predviđeno sporazumom NKOJ-a i Kraljevske vlade od 1. novembra 1944. Naravno, ovaj predlog nije usvojen. Na njega se posebno obrušio Moša Pijade.⁹

Uskoro po ulasku komunističkih snaga u Beograd, generali Koča Popović i Peko Dapčević su izjavili da pravda “uključuje osvetu”.¹⁰ Ovakvim izjavama podstican je “etos odmazde”, kako je to primetio Ivan Janković.¹¹ Kada je na naslovnoj strani *Politike*, 27. novembra 1944, objavljen spisak od 105 osoba koje su streljane odlukom Prvog korpusa NOVJ, strah se još više raširio Beogradom, jer je postalo izvesno da su glasine o hiljadama streljanih neistomišljenika bile tačne. Tri nedelje ranije književnik Marko Ristić objavio je napis na naslovnoj strani *Politike*. On se založio da se naprave dva inventara: “inventar moralne lepote (nesebičnosti, heroizma i svesti), i inventar strahote i sramote.” O ovom drugom inventaru Ristić je primetio sledeće: “Na to nas obavezuje i budućnost i naša i naše dece. Jer neuklonjeni izdajnik je kvasac budućeg izdajstva, a nekažnjeni zločinac podstrek za buduća zločinstva. Nema, ne može da bude slobode naroda, ni jedinstva, ni mira ni sreće, bez potpunog, nemilosrdnog uništenja izdajničke reakcije, bez pravde koja, kako su to rekli Koča Popović i Peko Dapčević, ‘obuhvata osvetu’,

8 Carl J. Friedrich and Zbigniew K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965), str. 363.

9 Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam. Obnova i zatiranje posleratne opozicije*, Privredno pravni priručnik, Beograd 1990, str. 146-147, 258-260.

10 *Politika*, 28. oktobar 1944.

11 Ivan Janković, *Smrt u prisustvu vlasti. Smrtna kazna u Jugoslaviji i svetu*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1985, str. 174.

‘uključuje osvetu’, – bez nasilne smrti fašizma.”¹² Ristić je ovim tekstom samo opisao ono što se već događalo u Beogradu – masovno streljanje pripadnika bivših režima koje je odnelo prema sadašnjim, još uvek nepotvrđenim, procenama najmanje deset hiljada života.¹³

Aleksandar Belić kao posrednik između dva poretka

U okolnostima radikalne sovjetizacije i boljševizacije Srbije i Jugoslavije, i u atmosferi straha u kome su živeli pripadnici građanske klase, *Aleksandar Belić* (1880-1960) se pokazao kao pogodna ličnost da posreduje u pogodbi između novih totalitarnih vlasti i Srpske akademije nauka. Belić je bio jedan od najuglednijih slavista svoga vremena. Pored toga bio je i otvoreni rusofil još iz vremena kada je studirao na univerzitetima u Odesi i Moskvi. Kao takav uživao je veliko poštovanje u carskoj Rusiji, a i kasnije u SSSR-u. Još 1910. postao je dopisni član Carske akademije nauka u Petrogradu. Tokom Prvog svetskog rata držao je predavanja na Petrogradskom univerzitetu, a 1947. je proglašen za počasnog profesora Moskovskog univerziteta. Do kraja svoje karijere izabran je za člana svih slovenskih akademija nauka, da bi 1952. postao član Danske kraljevske akademije.¹⁴ Ukratko, bio je svetski poznat naučnik.

Nekoliko podataka iz Belićeve biografije moglo je da posluži komunističkim vlastima za njegov progon. On je između dva svetska rata bio član Kraljevog fonda, iz čega se vidi da je bio blizak dvoru. Obavljao je i dužnost predsednika Državne komisije za Ruse izbeglice.¹⁵ Kao osvedočeni prijatelj ruskih emigranata morao je da bude sumnjiv novim vlastima. Međutim, njegovo rusofilstvo se odmah prenelo i na Sovjetski Savez, što je javno iskazivao, pa nisu izostale ni simpatije Moskve prema njemu. Po komunističkoj tipologiji on je pripadao građanskoj, prevaziđenoj nauci, ali njegov ugled u SSSR-u, u uslovima sovjetizacije zemlje, zaštitio ga je od progona.

-
- 12 Marko Ristić, “Smrt fašizmu – sloboda narodu!”, *Politika*, 5. novembar 1944, str. 1.
 - 13 Slobodan Markovic, “Communist ‘Liberation’ and New Order in Belgrade”, *The South Slav Journal*, vol. 24 No. 3-4 (Autumn-Winter 2003), str. 12. Tek otvaranjem arhiva Ozne moći će eventualno da se utvrdi broj ubijenih građana u crvenom teroru u Beogradu i u drugim gradovima Srbije, jer je utvrđeno da je Ozna pravila spiskove lica koja treba da se streljaju.
 - 14 Mihailo Stevanović, “Belić, Aleksandar”, *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1955, str. 422-423; *Ko je ko u Jugoslaviji? Biografski podaci o jugoslovenskim savremenima*, Sedma sila, Beograd 1957, str. 50-51.
 - 15 *Ko je ko u Jugoslaviji*, Jugoslovenski godišnjak, Beograd, Nova Evropa, Zagreb 1928, str. 14.

Ostala je još jedna činjenica iz njegove biografije koja mu je uvek visila kao Damoklov mač. To je bio njegov odnos prema uspostavljanju režima Milana Nedića. Belićevo ime našlo se na listi potpisnika antikomunističkog Apela srpskom narodu, koji je obznanjen 13. avgusta 1941, a u kome se kaže da je dužnost “svakog pravog srpskog rodoljuba da svima silama nastane da se onemoguće paklene namere komunističkih zločinaca.”¹⁶ Belićevo ime je trideset i treće na spisku, odmah nakon imena episkopa, bivših ministara, poslanika i senatora. On je potpisan kao “pretsednik Srpske Kraljevske akademije nauka”.¹⁷ Na skupu održanom tokom avgusta 1941, oko tri stotine beogradskih uglednih građana molilo je Nedića da se prihvati mesta predsednika srpske vlade. Belić je bio među njima i on se isticao u nagovaranju Nedića na ovaj korak. Izgleda da je Nedić upravo nakon Belićevih reči prihvatio da obrazuje novu vladu.¹⁸

Da je potpisivanje ovog Apela moglo da posluži kao dovoljan osnov da se neko od potpisnika pošalje u zatvor, postalo je jasno tokom suđenja generalu Dragoljubu Mihailoviću i grupi od još dvadeset i trojice optuženih, juna-jula 1946. Poslednji optuženi sa spiska, Lazar Marković i Kosta Kumanudi, osuđeni su zato što su prisustvovali konferenciji “koju je organizovao Gestapo”, avgusta 1941, sa koje su “uz veći broj drugih potpisnika izdali ‘apel srpskom narodu’”¹⁹. Optuženi su i da su krajem avgusta, prisustvovali novoj konferenciji “koju je takođe organizovao Gestapo”, a koja je “izabrala i Nemcima predložila” Milana Nedića za predsednika vlade. Dok je Marković optužen i za antihrvatsko delovanje i za podršku JVO, Kumanudi je jedino optužen za potpisivanje Apela i učešće u konferenciji koja je predložila generala Nedića za predsednika marionetske vlade. Za ove optužbe Marković je dobio pet godina sa prinudnim radom, a Kumanudi je osuđen na zatvor od 18 meseci s prinudnim radom, i na gubitak političkih i pojedinih građanskih prava u trajanju od dve godine, kao i na konfiskaciju celokupne imovine.²⁰ Razume se da je istovetna optužnica koja je podignuta protiv Ku-

16 “Apel srpskom narodu”, *Novo vreme*, br. 86, 13, avgust 1941, str. 1.

17 Pored Belića Apel su potpisali i sledeći članovi SKA: Jovan Radonjić, Veljko Petrović, Đoka Jovanović, Miloš Trivunac, Toma Živanović, Milutin Milanković i Ivan Đaja.

18 Đoko Slijepčević, *Jugoslavija. Uoči i za vreme Drugog svetskog rata*, Iskra, Minhen 1978, str. 304. Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji (1764-1980)*, Narodna knjiga, Beograd 1984, str. 478-479.

19 *Izdajnik i ratni zločinac Draža Mihailović pred sudom. Stenografske beleške i dokumenta sa suđenja Dragoljubu-Draži Mihailoviću*, Savez udruženja novinara FNRJ, Beograd 1946, str. 526.

20 *Ibid*, str. 530.

manudija mogla da se podigne i protiv Belića ako bi, u bilo kom trenutku, postao nepoželjan novim vlastima.

Prema sećanjima njegovog sestrića, akademika Dimitrija Đorđevića, Belića su nakon oslobođenja posetili, u njegovom stanu, u Frankopanovoj ulici, visoki funkcioneri novog režima. Đorđević veruje da su ovi funkcioneri bili Đilas i Kardelj. Oni su se “začudili” da predsednik Akademije živi u hladnom stanu, i pobrinuli se da mu već sutradan stigne isporuka uglja.²¹ Tako je počela saradnja Belića sa novim vlastima. Do ove posete moglo je da dođe već početkom novembra budući da je Beliću omogućeno da objavi prosovjetski članak na naslovnoj strani *Politike* 21. novembra 1944, dan nakon što je objavljeno Brozovo proglašenje za Narodnog heroja, što je, u tom trenutku, bilo posebno priznanje.

U tekstu naslovljenom sa “Novi vidici” Belić ističe da “svetli grobovi naše braće Rusa” razasuti po velikom delu Srbije “pokazuju da se završuje velika borba između Nemaca i Slovena i da se veliki vekovni spor germanstva i slovenstva približuje svome kraju.”²² Dalje u tekstu on osuđuje politiku Kraljevine Jugoslavije koja je podržavala ruske emigrante, a odbijala da prizna Sovjetski Savez, iako je on lično bio jedan od njenih glavnih eksponenata. Govoreći o srpsko/jugoslovensko-ruskim odnosima nakon Prvog svetskog rata, on primećuje: “više od dvadeset godina lutanja posle toga naše inostrane politike, izvan tog tradicionalnog puta, samo su gomilale greške i zablude”. Kada su “braća Rusi” ušli u Srbiju razbukvalo se “tradicionalno prijateljstvo”, a takvo prijateljstvo “može biti samo među braćom koja se dugo nisu videla.” Oni su uložili velike napore za oslobođenje Srbije. Zato danas “osećamo bezgraničnu zahvalnost”, a posebno prema “Vrhovnom vođstvu Sovjetske Rusije Maršalu Staljinu, koji je sa toliko osećanja prema našem narodu i sa toliko razumevanja naših patnji uputio, čim je mogao, hrabre ruske armije nama u pomoć.”²³

Ovim tekstom Belić se legitimisao kako prema novim jugoslovenskim vlastima, tako isto i prema sovjetskim vlastima u Beogradu. Na ovaj način, on je stavio rusofilstvo iznad ideologije. Ko god da je na vlasti u Moskvi, on je srpski prijatelj i srpski narod ga voli, pa bio to car ili Staljin. Svako skretanje sa ove politike srpski narod skupo plaća, smatrao je Belić. Takvim stavom on je zaštitio sebe, a donekle i Akademiju.

Komunistički ideolozi dozvolili su da Akademija nastavi sa radom, ali su i jasno iskazali želju da Srpska akademija nauka mora da se

21 Dimitrije Đorđević, *Ožiljci i opomene*, druga knjiga, BIGZ, Beograd 1995, str. 20.

22 Aleksandar Belić, “Novi vidici”, *Politika*, 21. novembar 1944.

23 *Ibid.*

prilagodi novonastalim okolnostima. Akademiju je napao tada vodeći partijski ideolog Milovan Đilas, a radikalno čišćenje Akademije zahtevao je i partijski propagator na Filozofskom fakultetu i komunistički funkcioner, profesor Dušan Nedeljković. Postavljalo se pitanje da li će novi režim uopšte dozvoliti da Akademija u dotadašnjem sastavu opstane. Belić, najduži predsednik u Akademijinoj istoriji (1937-1960), shvatio je novu realnost i napravio je jednu vrstu dogovora sa novim vlastima. Tako je iz Akademije isključen njen bivši predsednik Slobodan Jovanović, a za počasnog člana je "izabran" Josip Broz, marta 1948, a promovisan iste godine u novembru. Upodobljavanje Akademije je zaozruženo izborom Moše Pijade za redovnog člana 1950,²⁴ kao i izborom Edvarda Kardelja za redovnog člana, 22. februara 1959.

Srpska kraljevska akademija/Srpska akademija nauka pod okupacijom i neposredno nakon oslobođenja

Nakon nemačke okupacije, Akademija je prestala sa radom 1941, ali je rad, u sasvim ograničenom obimu, obnovljen 1942. Radi obnove rada, Akademija je morala da podnese zahteve nemačkoj okupacionoj Feldkomandaturi,²⁵ koja je, 6. maja 1942, odbila da odobri nastavak javnog rada Akademiji i samo je dopustila da održi godišnji skup. Feldkomandatura je saopštila Akademiji "bis auf weiters die Betätigung nicht gestattet ist".²⁶ Ipak, Akademija je nastavila ograničen rad. Sastanci odbora su redovno održavani, a obavljana je i vrlo ograničena izdavačka delatnost.

Nemački okupator je, 4. novembra 1941, internirao u logor na Banjici dve stotine poznatih javnih radnika. Među njima i osam članova Srpske kraljevske akademije, uključujući i predsednika Belića, koji je u logoru držan pet meseci. Po izlasku on se pozvao na zdravstveno stanje kao razlog zašto ne obavlja dužnost predsednika, jer je bilo jasno da je neprihvatljiv za okupatorske vlasti.²⁷ Od VII skupa Predsedništva Akademije, 12. novembra 1941, na čelu Predsedništva Akademije bio je sekretar Akademije, Jovan Radonić, koji je nadalje vršio dužnost faktičkog predsednika Srpske kraljevske akademije, dok je Belić ostao samo nominalni predsednik.²⁸ Na glavnom godišnjem skupu Akademije, 10.

24 Dimitrije Đorđević, *Ožiljci i opomene*, treća knjiga, Srpska književna zadruška, Beograd 2000, str. 51.

25 *Godišnjak*, br. LI za 1941-1944, Srpska akademija nauka, Beograd 1946, str. 90.

26 *Ibid.*

27 *Godišnjak*, br. LII za 1945, Naučna knjiga, Beograd 1946, str. 134-135, 136.

28 *Godišnjak*, br. LI za 1941-1944, Srpska akademija nauka, Beograd 1946, str. 52.

februara 1943, akademiku Radoniću je produžen mandat sekretara za još tri godine (1943-1945), a samim tim i dužnost faktičkog predsednika.²⁹

Nakon ulaska komunističkih snaga u Beograd, na II skupu celokupne Akademije za 1944, sekretar Radonić je obavestio Predsedništvo Akademije o tome da je spremljen akt o popuni mesta predsednika i da će akt biti predat Povereništvu za prosvetu. “Akt je pročitao i izmenjen prema napomeni akademika Belića.”³⁰ Pošto nije blagovremeno stigao odgovor Povereništva za prosvetu, sazvan je skup cele Akademije, 26. januara 1945, na kome je, na predlog akademika Ivana Đaje, Aleksandar Belić preuzeo dužnost predsednika. Predsednik Belić je odmah predložio da svi članovi predsedništva stave svoje položaje na raspolaganje da bi se ispitao rad i držanje Akademije za vreme nemačke okupacije i vlade đenerala Nedića. Akademija je većinom glasova odbila ovaj predlog.

Povereništvo prosvete prihvatilo je imenovanje Belića na mesto predsednika, 30. januara, i zatražilo od njega “da preduzme sve potrebne mere kako bi se ispitao rad Akademije za vreme okupacije i njen odnos prema okupatorskim i kvislinškim vlastima.”³¹ Nakon toga je na skupu Akademije od 4. februara 1945. obrazovan Odbor sa zadatkom da ispita držanje Akademije za vreme okupacije, u sastavu: Aleksandar Belić, Živojin Đorđević, Milutin Milanković, Ivan Đaja i Vladimir R. Petković.³² U ovom odboru, izuzimajući Belića, preovladavali su članovi Akademije koji se nisu slagali sa novim vlastima.

Bez obrazloženja, u spisku akademika u *Godišnjaku* za 1945 nestalo je ime akademika Slobodana Jovanovića, člana Akademije društvenih nauka i Miloša Trivunca, člana Akademije filozofskih nauka. Trivunac je u međuvremenu ili streljan, ili možda deportovan od strane NKVD-a u Sibir.³³ Umesto njih na skupu Akademije od 2. marta 1946. izabrano je, između ostalih, i nekoliko akademika po ukusu Komunističke partije. Za dopisne članove izabrani su partijski ljubimci Pavle Savić i Dušan Nedeljković.

Izbor Dušana Nedeljkovića (1899-1984) bio je posebno ponižavajući za Akademiju jer je upravo on tražio radikalno pročišćavanje Srpske akademije nauka od nepodobnih članova. Nedeljković je bio

29 *Ibid.*, str. 144.

30 *Ibid.*, str. 310.

31 *Ibid.*, str. 333.

32 *Ibid.*, str. 334.

33 Miloš Trivunac bio je istaknuti srpski germanista. Nakratko je vršio dužnost ministra prosvete, 1941, u marionetskoj vladi đenerala Milana Nedi-

pripadnik partizanskog pokreta i KPJ od 1941, a nakon rata postao je predsednik Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.³⁴ Stekavši veliku vlast, a željan osвете, uspeo je da zagorča poslednje dana dopisnog člana Akademije, uglednog istraživača religije Veselina Čajkanovića (1946). Čajkanović je za vreme okupacije obavljao dužnost dekana Filozofskog fakulteta, što je bilo dovoljno da ga Nedeljković najpre izbaci sa Fakulteta, a zatim proglasi za “ratnog zločinca”.³⁵ Čajkanović je pokušao da se odbrani pozivanjem na dokumenta iz arhive Filozofskog fakulteta. Prema dostupnom svedočenju njegovog sina, Nikole Čajkanovića, sva dokumenta na koja se prof. Čajkanović pozvao nestala su iz arhive. Odmah po izbacivanju sa Fakulteta Čajkanović se razboleo i nakon četrnaest meseci umro.³⁶ Zbog svega navedenog, Nedeljkovićev izbor za dopisnog člana predstavlja jedan od najsumornijih trenutaka u istoriji Srpske akademije nauka. Pored toga, za redovnog člana je izabran Siniša Stanković, tadašnji predsednik Narodne skupštine Narodne Republike Srbije.

Po oslobođenju, krajem 1944, promenjen je naziv Akademije iz Srpska kraljevska akademija u Srpska akademija nauka, iako je Republika formalno uvedena tek godinu dana kasnije (29. novembra 1945). Naredne godine (1945) uspostavljeno je stanje od pre rata. To znači da je Belić ponovo bio predsednik, a Jovan Radonić sekretar. Međutim, Radonić je podneo ostavku 2. maja 1945, nakon što je “Komisija za pregledanje stanja u Akademiji za vreme okupacije” podnela izveštaj. Za novog sekretara je izabran akademik Vojislav Mišković.

Do novog sukoba struje koja je zastupala kompromis sa komunističkim vlastima sa strujom koja je zagovarala otpor došlo je 1947, prilikom izbora novih članova. Pošto Belićevi planovi nisu prošli, on je sa

ća. *Politika* je 4. januara izvestila da su 28. decembra streljani “izdajnici Miloš Trivunac i Grigorije Božović”. U svakom slučaju, Trivunac nije nikada viđen nakon novembra 1944, a ostaje sumnja da ga je deportovao NKVD zbog njegovog bavljenja sovjetskim zločinima u Katinskoj šumi. Nada Krnjaić-Cekić, “Velikani srpske germanistike”, *Srpski jezik*, br. 6/1-2 (2001), str. 557. Zahvaljujem se prof. dr Dušanu Glišoviću na podacima o Milošu Trivuncu.

34 Veljko Korać, “Dušan Nedeljković”, *Enciklopedija Jugoslavije*, tom 6, Zagreb 1965, str. 265.

35 Dimitrije Đorđević, *Ožiljci i opomene*, druga knjiga, BIGZ, Beograd 1995, str. 11; Miodrag Zečević, Jovan P. Popović, *Dokumenti iz istorije Jugoslavije*, tom II, *Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz II svetskog rata*, Arhiv Jugoslavije, Beograd 1998, str. 341.

36 Svedočenje Nikole Čajkanovića dato je u dokumentarnoj seriji Crveno doba: *Crveno doba. Integralna verzija*, Veće za demokratske promene u Srbiji, MGA, Skyline Studio, DVD video, 2004, druga epizoda, 46-48 minuta.

još 10 akademika i dopisnika podneo ostavku. Ovu grupu činili su: Aleksandar Belić, Veljko Petrović, Toma Rosandić, Petar Kolendić, Pavle Savić, Stefan Đelineo, Petar S. Jovanović, Dušan Nedeljković, Vojislav S. Radovanović, Ivo Andrić i Siniša Stanković. Od njih su šestorica bili redovni članovi. Trojica predratni (Belić, Petrović i Andrić),³⁷ a trojica tek izabrani za redovne članove, 2. marta 1946 (Rosandić, Kolendić i Stanković). U njihovoj predstavi upućenoj Srpskoj akademiji 22. aprila 1947. kaže se, između ostalog: “Dolepotpisani članovi Akademijini, verujući u životnu snagu njenu, čvrsto su se nadali da će ona i u sebi samoj naći dovoljno moći i sredstava da savlada sve teškoće koje smetaju njenom uspešnom razvitku. Međutim poslednji događaji u Akademiji to su demantovali. Oni su pokazali da među članovima Akademijinim nema slaganja u shvatanju naučnih kriterija i zadataka njenih; da se razilaze i u oceni odnosa među samim jugoslovenskim akademijama i donekle i samog stava koji se Akademija trudila i dosada da održi i koji je ona dužna održavati kao nacionalna ustanova kako prema svojim savremenim velikim naučnim zadacima tako i prema teško izvojevanim tekovinama narodne borbe za oslobođenje i ujedinjenje u F.N.R. Jugoslaviju. Potpisnici ovog akta nisu se mogli sa ovim složiti zato stavljaju svoje položaje na raspolaganje upravi Srpske akademije nauka.”³⁸ Ova predstavka bila je deo nastojanja Komunističke partije da Akademiju stavi pod svoj nadzor.³⁹

Tri dana kasnije održan je skup celokupne Akademije, koji je odbacio kolektivnu ostavku grupe od 11 potpisnika. Skupu celokupne Akademije prisustvovalo je 16 redovnih akademika: Uroš Predić, Paja Jovanović, Đorđe Jovanović, Bogdan Gavrilović, Živojin Đorđević, Jovan Radonić, Vladimir R. Petković, Nikola Saltikov, Dragutin Anastasijević, Milutin Milanković, Anton Bilimović, Filaret Granić, Petar Konjović, Toma Živanović, Ivan Đaja i Vojislav V. Mišković.⁴⁰ Ovaj častan otpor grupe od 16 akademika bio je ujedno i poslednja uspela odbrana od državnih nasrtaja na SAN. Belić iskreno priznaje, u svom prilogu o istoriji Akademije rađenom za *Enciklopediju Jugoslavije*, da je Akademija “bila voljna da radi i bez njih, ali je Ministarstvo prosvete stavilo ceo sastav Akademije na raspoloženje i odredilo odbor (A. Belić, V. Petrović, M. Milanković, P. Kolendić, Paja Jovanović i P. Savić) za vođe-

37 Petrović i Andrić su zbog izbijanja Drugog svetskog rata promovisani u redovne akademike tek januara 1946.

38 *Godišnjak*, br. LIII za 1946, Srpska akademija nauka, Beograd 1947, str. 120-122.

39 Cf. Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Rad, Beograd 1988, str. 60.

40 *Godišnjak*, br. LIII za 1946, str. 124.

nje Akademijinih poslova.”⁴¹ Iz sastava odbora je vidno da su četiri od šest članova potpisnici kolektivne ostavke, što znači da je Odbor imao dvotrećinsku većinu za nastavak Beličeve politike.

Od 1945. Akademija se podelila između nekoliko struja. Jedni su zastupali otpor, drugi predaju, treći kompromis. Šta je značila svaka od ovih taktika, plastično je opisao Dimitrije Đorđević: “Otpor je značio izazov revolucionarnoj vlasti, kapitulacija je značila predaju, kompromis je podrazumevao potčinjavanje novoj vlasti uz spasavanje onoga što se spasti moglo.”⁴² Nakon osnivanja Odbora, i najave novog zakona, bilo je jasno da je kompromis jedina preostala strategija.

Uskoro nakon toga komunističke vlasti su izradile novi Zakon o Srpskoj akademiji nauka, 30. juna 1947. Ovim Zakonom vraćen je ceo sastav Akademije natrag, a Akademija je dobila nove zadatke. Članom 2 propisuje se da je “osnovni zadatak Srpske akademije nauka” da “rezultatima svoga rada doprinosi progresu društvenog uređenja Narodne Republike Srbije i Federativne Narodne Republike Jugoslavije i blagostanju njenih naroda.” Da bi se ozakonilo izbacivanje pojedinih članova, članom 15. je predviđeno: “redovni, počasni i dopisni članovi Akademije gube zvanja člana Akademije ako je njihova delatnost usmerena na štetu Narodne Republike Srbije i Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Odluku o tome donosi Skupština Akademije.”⁴³ Ovim Zakonom bilo je predviđeno da Prezidijum Narodne skupštine NR Srbije potvrđuje odluke SAN o izboru novih redovnih i dopisnih članova. Ovakvim mehanizmom prilikom izbora novih članova Komunistička partija je dobila mogućnost da značajno utiče na izbor novih akademika.⁴⁴

Na čelu Ministarstva prosvete, u trenutku kada je ono odredilo odbor za sređivanje stanja u Akademiji, bila je Mitra Mitrović-Đilas. Ona je najpre bila poverenik za prosvetu ASNOS-a, a zatim ministar prosvete u vladama Srbije od 9. aprila 1945. do 8. marta 1949. To znači da je ona lično bila zadužena za sređivanje stanja u Akademiji. Kakvo je bilo njeno intimno mišljenje o tzv. “reakciji” vidi se iz skupštinske rasprave, 1945, u Privremenoj narodnoj skupštini, povodom Zakona o štampi. Tom prilikom ona je izjavila da “mi... nikada nismo... obećavali ‘demokratiju za sve’.” Demokratija u DFJ ne može da bude za fašiste, pro-

41 Aleksandar Belić, “Akademija. Srpska akademija nauka”, *Enciklopedija Jugoslavije*, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb 1955, tom I, str. 37.

42 Dimitrije Đorđević, *Ožiljci i opomene III*, Srpska književna zadruga, Beograd 2000, str. 49.

43 *Godišnjak*, br. LIV za 1947, Srpska akademija nauka, Beograd 1948, str. 1 i 8.

44 Ljubodrag Dimić, *op. cit.*, str. 61.

fašiste “i njihova piskarala”. “Snaga naše demokratije i jeste u tome što je dosledna, konzekventna u borbi protiv fašizma i reakcije i ne misli da napušta tu borbu dok i poslednje klice fašizma i reakcije ne nestane iz naše zemlje”,⁴⁵ zaključila je Mitra Mitrović-Đilas. Sa ovakvim stavovima nije bilo mnogo mesta za pregovore. Kompromis je bio najviše što se moglo postići.

Belićeva apoteoza Broza u tri čina

Odlučivši se za kompromis sa komunističkim vlastima, Belić je morao da učini simbolički gest i prema vođi novog poretka, posebno nakon što je Jugoslavenska akademija u Zagrebu primila Broza za počasnog člana krajem 1947. Novi Zakon o Srpskoj akademiji otvorio je put ka počasnom članstvu Broza. U članu 9. se kaže da “Akademiju čine redovni članovi (akademici), počasni i dopisni članovi i naučni saradnici”. U članu 10. propisano je da “počasne članove bira Akademija između naučnika koji su svojim radom naročito doprineli izgradnji Narodne Republike Srbije i Federativne Narodne Republike Jugoslavije ili su obogatili nauku delima svetskog značaja.” Konačno, član 14. propisuje da “počasne članove bira Skupština Akademije na predlog pojedinih odeljenja ili pojedinih redovnih članova Akademije.”⁴⁶

Položaj zastupnika otpora u Akademiji bitno je otežan činjenicom da je do kraja 1946. nova vlast savladala svaki politički otpor građanske opozicije. Do kraja 1945. faktički su prestale sa delovanjem sve građanske političke stranke, ali su opozicione grupe bile aktivne i tokom 1946, što se svakako odražavalo i na previranja u Akademiji. Do početka 1947. postalo je kažnjivo baviti se opozicionom politikom, sudilo se čak i potencijalnim pripadnicima opozicije. Tako je, januara 1947. organizovano suđenje osmorici navodnih špijuna, među kojima je bio i Miša Trifunović, nekadašnji vođa Radikalne stranke.⁴⁷

Nakon sloma građanske opozicije otpor protiv komunističkog totalitarnog poretka je nastavljen kroz ustanove kulture. Zato je Partija tokom 1947. i 1948. udvostručila napore da stavi Akademiju pod svoj nadzor. U Srpskoj akademiji snaga novih vlasti pokazala se već prilikom izbora novih akademika tokom 1946, a naročito kada je došlo na red da se SAN zahvali Josipu Brozu.

45 Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam*, str. 248-249.

46 *Godišnjak*, br. LIV za 1947, Srpska akademija nauka, Beograd 1948, str. 5 i 8.

47 Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam*, str. 76.

Prvi čin: Broz kao “hrabri i mudri vođa” i “zaštitnik” Akademije

Na svečanom skupu od 20. januara 1946, povodom proglašenja Ive Andrića i Veljka Petrovića za akademike, predsednik Belić je rekao: “Mi smo oduševljeni većitom zahvalnošću i partizanskim odredima i narodnooslobodilačkoj vojsci koji su, pod hrabrim i mudrim vođstvom maršala Jugoslavije i narodnog heroja Josipa Broza-Tita, sa nenadmašnom hrabrošću i bezgraničnom izdržljivošću, izvojevali te pobeđe”.⁴⁸ Belić se na kraju govora i posebno zahvalio novom državnom rukovodstvu, a poimence se zahvalio “na naročitom zauzimanju druga maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita... i osobito drugarice Ministra prosvete Federalne Srbije Mitre Mitrović-Đilas.”⁴⁹ Na svečanom skupu 28. marta 1946, nekoliko sedmica nakon izbora Pavla Savića i Dušana Nedeljkovića za dopisne članove Akademije, predsednik Belić je naširoko naveo iskustva Sovjetske akademije nauka kao primer za SAN, a na kraju se zahvalio “zaštitniku” rada Akademije “drugu Josipu Brozu Titu”.⁵⁰

Drugi čin: Zasluge Broza za napredak Srpske akademije i njena zahvalnost

Na skupu celokupne Akademije, 12. marta 1948,⁵¹ pod šestom tačkom razmatrana je kandidatura za izbor redovnih i dopisnih članova. Predsednik Belić je održao govor u kome je naglasio da je budžet Akademije veoma veliki (82 miliona dinara). “Ono o čemu ona nikad ni misliti nije mogla, – danas je za nju lako moguće, ostvarljivo.” Sav ovaj razvoj došao je uz pomoć narodne vlasti, ali je i zasluga jednog čoveka:

“Možemo se zapitati, čije su zasluge za to? *Na prvom mestu ona koja tako mudro i tako znalački organizuje našu savremenu državu.* On je i Akademiji odredio mesto u njoj, puno časti, ali i puno velike odgovornosti. On je, svojim državičkim sposobnostima, udahnio i našoj ustanovi nov duh koji ima da se kreće ka onom stvaralaštvu koje treba od naše zemlje da stvori uglednu kulturnu zemlju i pruži našem narodu dosada neviđenu korist.

To je onaj isti narodni vođa koji je, na čelu Komunističke partije naše, pozvao narod u oslobodilačku tešku borbu, koja je, i pored svih ogromnih žrtava, dovela naš narod do pobeđe i slobode. On vodi i da-

48 Ivo Andrić je izabran za dopisnog člana SKA 1926, a za redovnog 16. februara 1939. Veljko Petrović je izabran za dopisnog člana 1925, a za redovnog 17. februara 1936.

49 *Godišnjak*, br. LII za 1945, Naučna knjiga, Beograd 1946, str. 106-107, 109.

50 *Ibid.*, str. 126-127, 129.

51 *Godišnjak*, br. LIV za 1947, Srpska akademija nauka, Beograd 1948, str. 383.

nas naš narod u borbu za kulturu i blagostanje njegovo, imajući tu da savlađuje na svakom koraku, za svakog drugog, možda nepremostive teškoće. Sem ljubavi i herojstva, tu je bilo potrebno i ogromno znanje i sposobnost za rešavanje mnogostrukih problema koji su na svakom koraku iskrsavali.

Mislim da ćete se složiti sa mnom ako kažem da Akademija na početku svog novog života i rada treba da oda priznanje Maršalu Jugoslavije Josipu Brozu Titu koji je svojim državnim i znanstvenim radom to omogućio. Odaćemo mu tu počast ako mu ponudimo položaj prvog počasnog člana naše Akademije.”

Godišnjak završava Beličev govor komentarom: “poslednje reči predsednika Belića prihvaćene su sa oduševljenim odobravanjem.” Nakon odmora od dvadeset minuta, Belić je ponovo otvorio skup, i pozvao ga da se izjasni o njegovoj inicijativi. Glasanja, međutim, nije bilo. Kako izveštava *Godišnjak*: “skup aklamacijom prima izbor za počasnog člana Srpske akademije nauka Maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita.”⁵²

Treći čin: Promocija “najvećeg sina naših naroda” za počasnog akademika SAN

Na svečano promovisanje ipak se čekalo nekoliko meseci. Konačno, promocija prvog počasnog člana održana je 11. novembra 1948. godine. Neobična činjenica da jedan bravar postane počasni akademik postaje još izuzetnija kada se zna da je diplomu počasnog člana primio ispod svoje sopstvene slike. Kako izveštava *Politika*: “Ova velika svečanost održana je u 11 časova pre podne, u svečanoj sali Beogradskog univerziteta. Iznad stola, za kojim su sedeli članovi Predsedništva Akademije, bile su istaknute slike maršala Tita, generalisimusa Staljina i Lenjina.”⁵³

Skup je poprimio prevashodno partijsko obeležje. Među prisutnima bili su najviši partijski i državni rukovodioci zemlje: članovi Politbiroa CK KPJ Milovan Đilas, Aleksandar Ranković, Moša Pijade i Blagoje Nešković, članovi CK KPJ, članovi Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ sa predsednikom dr Ivanom Ribarom na čelu, članovi Savezne vlade i Vlade NR Srbije, generali Jugoslovenske armije s general-pukovnikom Kočom Popovićem na čelu, predstavnici političkih organizacija. U nabranju prisutnih *Politika* tek na samom kraju navodi “mnogi naši akademici, književnici, slikari, vajari i ostali javni i kulturni radnici.”

Svečanost je počela i pre nego što je Broz dobio naslov počasnog akademika. Kako izveštava *Politika*: “Kad je, nešto posle 11 časova, u

52 *Ibid*, str. 384.

53 *Politika*, petak, 12. novembar 1948, br. 13079, str. 1.

dvoranu ušao maršal Tito, svi prisutni ustali su i pozdravili ga dugotrajnim pljeskanjem”.⁵⁴ Izveštaj *Borbe* je još upečatljiviji. U njemu se navodi da je Broz ušao u pratnji Ivana Ribara, Milovana Đilasa, Aleksandra Rankovića, Petra Stambolića i Aleksandra Belića. “Članovi predsjedništva Srpske akademije nauka i svi prisutni ustali su i toplo pozdravili Tita dugotrajnim aplauzom manifestujući time svoju ljubav i radost što se među njima nalazi najveći sin naših naroda. Drug Tito se okrenuo prema prisutnima u dvorani i srdačnim osmehom i aplauzom zahvalio se na ovom toplom dočeku.”⁵⁵ Tako je publika, koja je, svojim sastavom, oličavala sveukupnu političku moć novog poretka – od partijskog, preko državnog vrha, pa sve do vojnog vrha – pozdravila kandidata, a ne članove Akademije koja počast dodeljuje. Time je Akademiji dano na znanje da njoj treba da bude čast što uopšte može da računa na takvog počasnog akademika kao što je Broz. Štaviše, i Broz je smatrao za prirodno da uputi aplauz onima koji aplaudiraju njemu!

**Govor predsednika Belića: “Lične
tvoračke odlike” Josipa Broza**

Po Brozovom dolasku njega je pozdravio akademik Belić, a iz govora predsednika Akademije *Politika* i *Borba* su prenele istovetne izvide:

“Teško bi bilo na ovom mestu pobrojati u čemu je sve maršal Tito doprineo da događaji koji se tiču naših naroda uzmu uspešan tok kako ranije na bojnopolju tako i sada u mirnom organizovanju zemlje. Ali je nesumnjivo da je glavom maršal Tito dao pravac našem ustanku, da narodnooslobodilački rat, onako kako je od partizanske borbe prerastao u borbu organizovane vojske, predstavlja krupan naučni rad njegov i tekovinu od velikog zamaha, koji po značaju svome prelaze preko granica naše zemlje. S druge strane, maršal Tito je, posle svršenog rata, u vreme mirne socijalističke izgradnje Jugoslavije, stvaralački razradio i dao na osnovu marksizma-lenjinizma analizu političke, društvene i ekonomske problematike koja je imala da posluži kao osnovica i svestrano rukovodstvo i za uspešnu izgradnju socijalizma u Jugoslaviji.

Srpska akademija nauka, koja je i sama u središtu naučnog rada u našoj zemlji, zaustavila se pred tim značajnim činjenicama. Ona je, videći u tome tvoračkom radu krupne odlike maršala Tita, već na prvom koraku svoga novog života, 12 marta ove godine, – onako kao što su to činile i Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu i Slovenačka akademija znanosti u Ljubljani – jednoglasno izabrala za svog

54 *Politika*, petak, 12. novembar 1948, br. 13079, str. 1.

55 *Borba*, subota, 12. novembra 1948, str. 1.

prvog počasnog člana maršala Jugoslavije Josipa Broza Tita. *Tim svojim izborom Srpska akademija nauka ponudila je drugu maršalu najuglednije i najvišom počasti ispunjeno mesto među svima svojim članovima. Srpska akademija nauka učinila je to sa udvojenim oduševljenjem zato što je i njen život i razvitak u novoj Jugoslaviji samo odblesak, samo deo opšteg poletnog razvitka koji je obeležen stvaranjem našeg novog državnog uređenja.*

Srpska akademija nauka mnogo je starija nego što bi se moglo suditi na osnovu toga što je osnovana 1886. godine. Ona, ustvari, postoji od 1841. godine, kada je osnovano Društvo srpske slovesnosti, koje je 1864. godine zamenjeno Srpskim učenim društvom, a Srpsko učeno društvo preraslo je od 1886. do 1892. u Srpsku akademiju nauka. Taj dugi period od 107 godina svedoči o jednom: da se naša Akademija nije mogla razvijati u pravom smislu reči sve dotle dok nije postala potpuni izraz narodne intelektualne snage, dok država nije počela gledati na nauku kao polugu, kao na živog pokretača kulturnijeg života naroda, osnovicu svakog napretka i u materijalnom i u duhovnom razvitku njegovu. Društvo srpske slovesnosti ukinuto je zato što je došlo u sukob sa državnim vlašću, jer je počelo uzimati za predmet svojih studija probleme života našeg naroda. Na sličnom je pitanju i na sličan način palo i Srpsko učeno društvo. Akademija nauka od 1886. godine imala je definitivno da se odvoji od života, i po tu cenu joj je dopušten slobodan naučni razvitak, ukoliko se on pod tim uslovima mogao u potpunosti razvijati. Ona je tako proživela do oslobođenja i do poslednje reforme koju je nova narodna vlast preduzela.

Nema nikakve sumnje da je dugačak period od više od sto godina dao našoj Akademiji i znatne naučne rezultate kojima se naš narod s pravom ponosi. U prve dve epohe (Slovesnosti i Učenog društva) razvili su na stranama njenih izdanja svoje radove takvi naučnici kao što je bio Đura Daničić, Josif Pančić, Ilarion Ruvarac, i drugi, a u trećoj (Akademijinoj) imamo čitav niz imena koja su proslavila i Akademiju i našu nauku: Stojan Novaković, Ljubomir Kovačević, Jovan Cvijić, Mihailo Petrović, Jovan Žujović, Ljubomir Stojanović i toliki drugi. Ali ta naučna radinost bila je stalno cepkana. Akademija je služila kao izdavački centar koji je primao gotova dela. Akademija nije bila naučna radionica, već, uglavnome, izdavačko preduzeće. Mi smo imali u pojedinim strukama naučnike, ali nauke, u pravom smislu reči, sa naučnim kontinuitetom i mnogobrojnim kadrovima, nismo imali.

Da se od Akademije nauka stvori radna ustanova s velikim poletom bilo je potrebno da nestane granice između narodnog života i naučne laboratorije, a pre svega bilo je potrebno da Akademija nauka prestane biti samo reprezentativno telo koje deli nagrade za dobro urađeno

naučni posao, već da i sama zasuče rukave i organizuje naučni rad. To se izvršilo tek po oslobođenju, jer je u novom državnom uređenju misaovodilja bila da sve što se za narod preduzima mora biti zasnovano na naučnom temelju. U tom je smislu izvršena i reorganizacija Srpske akademije nauka.

Za ovaj preobražaj naše Akademije od neocenjivog značaja bio je naučni život u Sovjetskom Savezu i organizacija njegovih akademija, naročito Centralne akademije nauka SSSR u Moskvi.

Rezultat svega toga i jeste nov zakon o Akademiji, od jula meseca 1947. godine. On nosi u sebe znake promišljenosti i dalekovidosti koji zajedljivo Akademiji zaista brz i poletan razvitak u budućnosti. Narodna vlast pokazala je izvanredno poštovanje naučnih radnika i neobičnu širokogrudost u izvođenju svoje reforme.

Akademijin se sastav izmenio: umesto predratnih 79 akademika i dopisnika u Beogradu i na strani, ona ima danas 103 akademika i dopisnika u zemlji i na strani. Kada se ima na umu da je izbor priličnog broja stručnjaka samo na izvesno vreme odložen, onda je jasno da će se taj broj brzo uvećati.

Mnogo je značajniji njen razvitak kao naučne radionice. Ranije ona uopšte nije imala naučnih instituta ni radionica ni laboratorija. Danas ih ona ima 26. S malim izuzetkom u njima se, i pored još dosta neostvarenih uslova za potpuni rad, radi s velikim oduševljenjem i velikim poletom. Šta to znači, neka pokažu ove činjenice: iz trinaest Akademijinih instituta poslato je na terenska istraživanja, samo ove godine, 170 ekspedicija koje su provele u grupama 3194 dana na terenu, a prema pojedinačnim učesnicima u tim ekspedicijama provedeno je oko 12.000 dana. Kada bismo ovako hteli pretstaviti celokupni rad stalnih i honorarnih naučnih saradnika proveden u samim institucijama i laboratorijama Akademijinim, mi bismo dobili fantastične cifre. Mislim da je dovoljno da napomenem da je na dan drugog novembra 1948. godine u Akademiji radilo 320 saradnika i službenika, od kojih 110 stalnih, a ostalo honorarnih.”

Na kraju akademik Belić je istakao:

“Prema svemu iznesenom, razlozi za izbor maršala Tita za počasnog člana Srpske akademije nauka i vrlo su mnogobrojni i vrlo značajni. Pre svega njegovo lično stvaralaštvo, oličeno u celokupnom njegovom radu, u strukturi i vođenju oružanog ustanka i njegovu znalackom razvijanju i daljem pretvaranju u regularnu armiju, u njegovom ličnom, neposrednom i mnogostrukom učešću u rukovodilačkom podizanju zemlje i snažnom tempu njegovu, *sve to zajedno jasno je uzdiglo Maršalove lične tvoračke odlike*, i sjajne rezultate njegove primene.

To je sve i učinilo da Srpska akademija nauka, kao najviša naučna ustanova u Srbiji, izabere maršala Tita za svog prvog počasnog člana.”

Zatim je dr Belić predao Josipu Brozu diplomu počasnog člana. Obraćajući se Brozu Belić je rekao:

“Druže Maršale,

Predajući vam ovu diplomu, ja vas molim da je smatrate ne samo kao znak dubokog priznanja, zahvalnosti i osobitog poštovanja svih članova Srpske akademije nauka, *nego i kao zalogu njihove odanosti.*

Ja uzimam slobodu da vam na izboru, u ime svih akademika i svoje sopstveno, najsrdačnije čestitam.

Živeo naš prvi počasni član !”

“Ustajanjem i dugim aplauzom svi prisutni pozdravili su proglašenje maršala Tita za prvog počasnog člana Srpske akademije nauka.” Nakon toga Broz se zadržao u razgovoru sa prisutnim članovima Akademije.”⁵⁶

Na Belićev govor treba gledati kao na nužnost tadašnjeg vremena. Novi diktator tražio je ceremoniju koja će ga izdići na posebno mesto ne samo u državnim, već i u naučnim strukturama. Ostaje, ipak, jedan deo u Belićevom govoru koji je potrebno pojasniti. To je posebna pohvala koju je odao procesu sovjetizacije Srpske akademije nauka. I pre ovog govora Belić je sa grupom akademika koji su bili bliski novim vlastima (Siniša Stanković i Ivo Andrić) aktivno učestvovao u radu Društva za kulturnu saradnju Srbija-SSSR.⁵⁷ Ovo društvo imalo je za cilj da izvrši sovjetizaciju kulture u Jugoslaviji i na tome je veoma delotvorno radilo do 1949.

Nakon rezolucije Informbiroa (28. juna 1948) partija je najpre reagovala nastojanjima da dokaže odanost Sovjetskom Savezu. Do prvog zvaničnog udaljavanja od proklamovane sovjetizacije kulture došlo je sredinom decembra 1948, u govoru Edvarda Kardelja, u Slovenačkoj akademiji nauka. To znači da je proglašenje Josipa Broza za počasnog člana Akademije došlo upravo u vreme kada su činjeni poslednji uzaludni naponi da se dokaže vernost Sovjetskom Savezu. Tako je Belić ostao do kraja zagovornik sovjetizacije srpske kulture sve dok Partija nije promenila kurs krajem 1948, odnosno početkom 1949.

55 *Politika*, 12. novembra 1948, br. 13079, str. 2; *Borba*, 12. novembra, str. 1-2.

57 Belić je za ovo društvo održao predavanje “Kulturni život u SSSR-u”, a Andrić je održao predavanje pod sličnim naslovom “Iz kulturnog života SSSR-a”. Pored toga Andrić je bio i predsednik Društva za kulturnu saradnju BiH-SSSR, osnovanog 3. juna 1945. Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura*, str. 166, 169.

Druga posebnost Belićevog govora sastoji se u tome da je dajući istorijski pregled rada Akademije, posebno istakao mogućnosti delovanja Akademije u novoj Jugoslaviji. Ispalo je da je Akademija procvetala tek onda kada je Komunistička partija Jugoslavije preuzela vlast u Srbiji i Jugoslaviji, dok je u svim ranijim razdobljima bila sputana od strane državnih vlasti. Imajući u vidu isključivost vremena u kome je govor saopšten i ovo Belićevo tumačenje izgleda razumljivo. Ipak, čini se da je, i u takvim okolnostima, predsednik SAN trebalo da zadrži i određenu distancu prema novim vlastima.

Brozov odgovor: Članstvo u SAN kao “priznanje i povjerenje u Komunističku partiju Jugoslavije”

Broz je na Belićeve reči odgovorio svojim govorom. Nakon što se zahvalio na visokoj počasti, naglasio je da on u tome ne gleda samo priznanje za svoj rad “već i priznanje i povjerenje u Komunističku partiju Jugoslavije, kojoj ja pripadam. Duboko sam svjestan toga da ovo visoko priznanje, kao i druga koja sam do danas dobio nisu i ne mogu biti rezultat samo mojih ličnih zasluga, jer ja smatram da su moje zasluge – zasluge Komunističke partije. *Ali vaša odluka ujedno potvrđuje činjenicu da su ljudi od nauke u našoj zemlji ne samo shvatili već i odobrili duboke društvene promjene koje su izvršene u našoj zemlji, da oni odobravaju i put kojim se ide u socijalizam u našoj zemlji.* Baš ova činjenica i jeste najveća nagrada i priznanje kako za mene tako i sve ostale drugove, koji služimo i služićemo vjerno našim narodima u cilju ostvarenja njihove sretnije budućnosti.” Tako je ispalo da je Srpska akademija nauka zapravo simbolički primila za počasnog člana Komunističku partiju Jugoslavije, čime je Broz svakako želeo da dodatno ponizi Akademiju. S druge strane, Broz je i sam izneo najvažniju simboličku vrednost njegove promocije. Akademija je ovim činom zvanično prihvatila put u socijalizam.

Zatim se Broz posvetio objašnjavanju “društvenog preobražaja”. On nije došao ni lako ni brzo: “Preko dvadeset godina borila se radnička klasa na čelu sa Komunističkom partijom Jugoslavije za ovo što mi danas imamo. To je koštalo mnogo žrtava. Pripreme za revolucionarni preobražaj u našoj zemlji obilježene su krvlju i stradanjima najboljih sinova Jugoslavije.” Ovim je Broz želeo da kaže da su komunisti uložili suviše krvi u novi poredak da bi to neko smeo da osporava. To je bilo i jasno upozorenje Akademiji.

Broz je neizbežno morao da se osvrne i na rezoluciju Informbiroa: “Bilo bi skroz pogrešno misliti da mi potcjenjujemo, kako se to nama sa nekih strana prebacuje, ogromnu ulogu Sovjetskog Saveza u toj našoj oslobodilačkoj borbi. Ne, mi ne potcjenjujemo tu ulogu So-

vjetskog Saveza, koji je nosio najveći teret rata protiv Hitlerove koalicije, nego, naprotiv, smatramo da je uloga Sovjetskog Saveza u Velikom oslobodilačkom ratu spasila svijet od strašne tragedije, da je spasila ropstva mnoge narode svijeta pa i naše narode. Ali, sa druge strane, ako se hoće biti pravedan i objektivan, onda se mora priznati i uloga naše zemlje u Oslobodilačkom ratu. I mi smo doprinijeli svoj dio, i to bogati dio prema našim maksimalnim mogućnostima. Više no što smo učinili i žrtvovali u toj borbi za zajedničku stvar saveznika – ne može niko od nas tražiti.”

Nakon što je posvetio duži deo govora objašnjenju marksističkog pojma revolucije, Broz se još jednom vratio na revoluciju u Jugoslaviji: “Ja sam naprijed kazao da kod nas revolucionarni period još nije završen. On će trajati tako dugo dok će eksploatatorski kapitalistički elementi kod nas davati otpor i ometati izgradnju socijalizma u našoj zemlji. To će trajati tako dugo dok ti kapitalistički elementi ne budu pobijeđeni. Ta klasna borba kod nas odvija se svakodnevno u raznim oblicima kako u gradu tako i na selu, jer kapitalistički elementi daju ogorčen otpor, braneći svoje preostale pozicije, iako im je ta odbrana potpuno beznadna. Ti reakcionarni ostaci još vjeruju da će se vratiti za njih ono ‘zlatno vrijeme’. Oni nisu svjesni toga šta se kod nas dogodilo i šta se događa. Oni nisu sposobni da shvate veličinu historiskih zbivanja u našoj zemlji. Oni vide samo svoje lične interese, a ne interese zajednice.” Ovim odeljkom Broz je označio postojanje “reakcionara” u koje je svakako mogao da se svrsta i najveći broj predratnih akademika Srpske akademija nauka.

Nadalje Broz se retorički zapitao: “Zašto su bili mogući tako veliki dosadašnji uspjesi kod nas?”, i odmah odgovorio da je to “zbog visoke svijesti naših radnih ljudi – radnika, radnih seljaka, narodne inteligencije i svih radnih građana naše zemlje o tome da gradimo i da ćemo izgraditi socijalizam u našoj zemlji.” Akademici su tako dobili mogućnost da se uklope u novi poredak. Na listi poželjnih velikodušno se našla i “narodna inteligencija.”

Drugi deo svog govora Broz je iskoristio da kaže nešto o svom razumevanju nauke u novoj socijalističkoj Jugoslaviji, koja igra ogromnu ulogu “u pobjedonosnoj izgradnji socijalizma u našoj zemlji”. Razume se, u novim uslovima i nauka mora da bude nova. Zato oni “koji misle da je nauka nešto za sebe, da ona mora biti neutralna, da njih ne može interesirati ništa drugo osim ‘čiste’ nauke”, nisu u pravu. “Takvi ljudi obično mrze svaku društvenu promjenu”, a njihova gledišta su “nenaučna”, ona čak “protivrječe nauci kao takvoj”.

U kapitalizmu nauka je podređena “interesima eksploatatorske klase”. Ona u socijalizmu igra drugu ulogu jer “pomaže najnaprednijoj

društvenoj klasi, u konkretnom slučaju radničkoj klasi, da izvrši revolucionarnim putem djelo grobara starog, preživjelog društvenog uređenja.” U socijalističkom društvu ide se i korak dalje, u njemu “plodovi napornog naučnog rada mogu naći svoju punu primjenu, tek tu oni postižu svrhu kojoj naučnik teži, a ta je – da rezultatima svoga naučnog rada usreći ljudsku zajednicu.”

On je odao priznanje naučnicima koji izgrađuju socijalizam. “Oni su u tome svom radu do danas već postigli velike i dragocjene rezultate za našu zemlju. Sve novi i novi pronalasci olakšavaju teškoće na koje nailazimo kod dobavljanja raznih predmeta za elektrifikaciju i industrijalizaciju naše zemlje iz inostranstva. Šta to dokazuje? To dokazuje da je većina naših stručnjaka, naših naučnika ozbiljno shvatila svoj zadatak u novoj socijalističkoj Jugoslaviji.” Nauka, dakle, ne sme da bude neutralna, ona mora da se posveti izgradnji zemlje. Zato je Broz ovde i napravio aluziju na čuvenu formulu iz prve petoljetke: elektrifikacija + industrijalizacija = put u socijalizam. Oni koji doprinose elektrifikaciji i industrijalizaciji su, dakle, naučnici. Ostali nisu. To je bila glavna nit Brozovog govora.

“Naši fizičari, naši hemičari, naši tehničari itd., imaju ogromnu zadaću u izgradnji socijalizma u našoj zemlji, jer njihova je dužnost da naša dragocjena rudna bogatstva svojim naučnim ispitivanjima i radom pretvore u čim moguća savršenija sredstva koja su potrebna jednoj kulturnoj industrijskoj zemlji, koja su potrebna da bi ljudi živjeli bolje i lakše, koja su potrebna za odbranu naše socijalističke domovine.” Što se tiče ostalih naučnih disciplina, njima je Broz posvetio celu jednu rečenicu: “Isto tako važne su za našu zemlju i sve ostale naučne discipline, koje nisam nabrojao.”

Na kraju, onima koji prihvate da budu naučnici socijalizma, Broz je obećao da će im “naša narodna vlast posvetiti najveću pažnju”.⁵⁸ Ne-potrebno je reći da je Brozov govor pozdravljen dugotrajnim aplauzom.

Upadaju u oči neke bitne razlike u govorima Broza u JAZU i SAN. U JAZU Broz se obratio Akademiji sa: “Gospodine pretsjedniče, gospodo članovi Akademije, drugovi i drugarice!”. U govoru u SAN Broz je sasvim promenio titulisanje obrativši se sa: “Druže pretsjedniče, drugovi akademici”. U govoru u Zagrebu nigde se ne pominje Komunistička partija Jugoslavije, dok u govoru u Beogradu ona maltene postaje kolektivni počasni član zajedno sa Brozom. Najupadljivija razlika ipak je u tome što se predsednik JAZU zahvaljuje Brozu na obnovlje-

58 “Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito proglašen je za prvog počasnog člana Srpske akademija nauka”, *Politika*, br. 13079, 12. novembra 1948, str. 1-2.

noj hrvatskoj državnosti, na tome da je on prvi državnik koji je Hrvatskoj vratio sva njena ostrva i gradove. Belić je jedino mogao da mu se zahvali na novčanim sredstvima koje je država dodelila Akademiji.

Beograd je sve do 1947. bio centar opozicionih aktivnosti. Sada je trebalo pokazati ne samo Brozovim, već i Belićevim govorom da je došao potpuni kraj starom poretku. Kada nekadašnji čelnik Srpske kraljevske akademije slavi maršala i dodeljuje mu počasno članstvo, to onda znači da je simbolički stari poredak mrtav, i da svaki otpor novom poretku postaje besmislen. Belić je to jasno dao do znanja prilikom dodele diplome Brozu kada je istakao da nju treba razumeti “i kao zalogu njihove odanosti”. Tako je Belić neovlašćeno položio zakletvu odanosti Brozu u ime svih članova Akademije.

Izbacivanjem Slobodana Jovanovića, predratnog predsednika Srpske kraljevske akademije i predsednika Jugoslovenske emigrantske vlade sa spiska članova SAN, zaokružena je simbolička smrt starog poretka. S druge strane, Brozovo ime navođeno je kao prvo na listi članova SAN od *Godišnjaka* za 1948, pa sve do *Godišnjaka* za 1980, tj. do godine u kojoj je Broz umro. Od tada se njegovo ime nalazilo kao prvo na listi preminulih članova Akademije. Akademiji služi na čast što je Jovanović diskretno vraćen na listu preminulih članova Akademije još za Brozovog života. Arhivista Akademije, Milan Stevčić, izvršio je “dopune i ispravke” liste preminulih članova Akademije. Tako se u *Godišnjaku* za 1971. godinu ponovo pojavilo ime Slobodana Jovanovića.⁵⁹ Tokom pedesetih režim je bio još uvek osvetoljubiv, pa je Akademija morala da prećuti smrt svoga bivšeg predsednika i uglednog člana, i *Godišnjak* za 1958. uopšte ne pominje Jovanovića.

Broz je veoma držao do svog počasnog članstva u SAN. U leksikonu *Ko je ko?* iz 1957. odrednica o Brozu je najduža i zauzima celu jednu stranu. U prvom odeljku, odmah iza državnih zvanja, sledi podatak o tome da je on počasni član Srpske akademije nauke, Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti i Slovenske akademije znanosti i umetnosti, kao i da je počasni doktor Rangunskog univerziteta.⁶⁰ Do narednog izdanja leksikona *Ko je ko?*, 1970. godine, razne počasne naučne titule Broza toliko su narasle da je za njih odvojen poseban poslednji odeljak. U njemu se govori o velikom broju radova u kojima Broz “teorijski obrađuje i uopštava iskustva socijalističke revolucije i izgradnje”. Pre nego što se čitaocu da spisak počasnih doktorata jugosloven-

59 *Godišnjak*, br. LXXVIII za 1971, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd 1973, str. 41, 44.

60 *Ko je ko u Jugoslaviji? Biografski podaci o jugoslovenskim savremenici-ma*, Sedma sila, Beograd 1957, str. 87.

skog diktatora, sledi i uvodni iskaz u kome se kaže: “U znak priznanja za njegov doprinos naučnoj delatnosti izabran je za počasnog člana Srpske akademije nauka i umetnosti, Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Slovenske akademije nauka i umetnosti, Makedonske akademije nauka i umetnosti, i Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.”⁶¹ Kao što se vidi iz prvog, a naročito iz drugog slučaja, u nabrajanju počasnih članstava u domaćim akademijama nauka priređivači se nisu držali hronološkog reda, već su poređali akademije po značaju i ugledu, stavljajući oba puta SAN/SANU na prvo mesto. Nesumnjivo je da su izdavači morali da kontaktiraju Kabinet predsednika oko odrednica vezanih za Broza. Poznato je da je on ovakvim stvarima pridavao veliki značaj, i da je tražio da mu se sve stvari u kojima se on pominje daju na uvid. Iz toga sledi da je sam Broz želeo da se njegovo počasno članstvo u SANU stavi na prvo mesto, i da je on sam najviše cenio upravo taj naslov počasnog akademika.⁶²

Dva pomenuta leksikona svedoče i o tome da je Broz, u razdoblju od dobijanja počasnih članstava u akademijama, istrajno radio na sopstvenom imidžu naučnika. Iako se u Belićevom govoru nigde ne pominju njegove naučne zasluge, do 1970. postalo je nužno da se istrajava na tome da je Broz dobio titule počasnog člana akademija nauka širom Jugoslavije zahvaljujući svom naučnom radu. Ovo je bila potpuna laž kada su u pitanju SAN i JAZU, akademije sa ugledom i tradicijom. Akademije nastale posle Drugog svetskog rata inicirane pretežno od dežurnih marksista u Bosni i Hercegovini, Makedoniji i Crnoj Gori mogle su da smatraju da je Broz i veliki teoretičar. Upravo mnogi njihovi članovi to su i postali zahvaljujući tumačenjima marksizma i Brozove misli.

II. BROZ KAO POČASNI DOKTOR BEOGRADSKOG UNIVERZITETA I PRVI DOKTOR VOJNIH NAUKA

Svečanosti kao predvorje besmrtnosti

Deo je odlike apsolutnog vladara da teži deifikaciji svoje ličnosti. Prvi koraci ka tome su uspostavljanje mita o svojoj velikoj ulozi. Velika uloga simbolički se priznaje kroz naročite svečanosti. Vođa kao poseban mora imati i osobit način života. U Brozovom slučaju osoben životni stil ličio je na život kakvog milijardera koji voli da uživa u svojim posedima, ali koji želi da bude i najveći priznati stručnjak u svim oblastima društva. Broz je bio ne samo neprikosnoveni vladar, već i vladar

61 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Hronometar, Beograd 1970, str. 127-128.

62 Srpska akademija nauka – SAN promenila je, 1960, naziv u Srpsku akademiju nauka i umetnosti – SANU.

koji je neobično uživao u dvorskim počastima. Broj ljudi koji se nalazio u njegovoj ličnoj službi merio se hiljadama pri kraju njegove vlasti. Samo je broj lekara angažovanih da se brinu o njemu prelazio 45.⁶³ Govoreći o Brozovoj sklonosti ka luksuzu Milovan Đilas je primetio: “To je bila ne samo privrženost raskoši, nego i forma ispoljavanja vlasti. Spoljni sjaj je za njega bio neodvojiv od političkog vođstva, od upravljanja državom. To je opominjalo na bivše krunisane vladare – u ponečem austrougarske, u ponečem jugoslovenske: on je skrupulozno prikupio i posvojio sve što je pripadalo bivšem dvoru, ali je mnogošta proširio, izgradio novo.”⁶⁴

Što je Broz više zalazio u poodmakle godine, to se sve više uvećavao broj počasti koje su mu razne nacionalne ustanove ukazivale. Počasti su imale za cilj da u simboličkoj ravni neprekidno podsećaju stanovništvo da je reč o naročitom pojedincu. Opijen vlašću Broz je duboko verovao u svoju nezamenjivost i posebnu ulogu u istoriji. Iako marksista, on nije prihvatao one marksističke postavke koje bi slabile njegov značaj. Zato je intimno odbacivao odlučujuću ulogu masa u istoriji. “Često od jedne ličnosti zavisi čitav istorijski tok”, rekao je jednom prilikom Milovanu Đilas, misleći očevidno na sebe.⁶⁵

Počasti koje su sve više slavile njegovu ulogu i delo dovele su ga u iskušenje da poveruje u neku vrstu svoje besmrtnosti. Kako ističe njegov lični lekar dr Aleksandar Matunović, koji je obavljao ovu dužnost pri kraju Brozovog života (1975-1979): “Tito do kraja života nije mogao da shvati da je on biološko biće i da mora da se pokorava svim biološkim zakonima, a kada je u pitanju bolest, još i medicinskim pravilima. Slava i vlast izmenili su njegov razum i psihi do te mere da je bezmalo sebe smatrao besmrtnim.”⁶⁶ Doživljavajući sebe kao posebnu i nezamenjivu istorijsku ličnost, došao je do pseudoreligioznog stava. Iako je marksizam zasnovan na radikalnom materijalizmu koji odriče postojanje bilo kakve vrste svesti van organske materije, Broz nije mogao da intimno prihvati ovakve postavke kada je on lično u pitanju. Nezamenjiva osoba kao što sam ja ne može smrću potpuno da nestane, verovao je duboko u sebi. Kada je Đilas primetio da nakon smrti ostaju samo hemijski elementi, on ga je prekinuo: “Nemoj sad o tome! Ko to zna.” Za cezara

63 Dr Aleksandar Matunović, *Enigma zvana Broz. Ko ste vi družte predsedniče?*, Čigoja štampa, Beograd 1997, str. 19-20.

64 Milovan Đilas, *Pad nove klase. Povest o samorazaranju komunizma*, “Službeni list”, Beograd 1994, str. 263.

65 *Ibid*, str. 263.

66 Dr Aleksandar Matunović, *Enigma zvana Broz. Ko ste vi družte predsedniče?*, “Čigoja štampa”, Beograd 1997, str. 346.

ne važe ni biologija ni hemija.⁶⁷ On je iznad poznate stvarnosti. Zato je u rimskoj monarhiji cezar i postajao po smrti bog. Kao što će se videti kasnije pojedine Brozove udvorice bile su sklonije egipatskoj nego rimskoj religiji, želeći da od njega učine boga još za života. U tome im je Broz svesrdno izlazio u susret i sam ih podsticao u tom pravcu.

Jedna podvrsta osećanja besmrtnosti je i to da se smrt posmatra kao nešto što je toliko vremenski daleko da se i ne dotiče sopstvene ličnosti. Ovakvo osećanje besmrtnosti svojstveno je mladim ljudima. Isto tako i diktatori imaju sličnu sklonost. Ali dok je kod mladih ovakvo osećanje posledica biologije, kod diktatora ono je posledica izopačene psihologije atrofiranog “ja”. Nekoliko sedmica pred 85. rođendan Broz je izjavio: “Ne može se polaziti od toga da smo mi dosta radili i neka sada samo mlađi rade. Mi moramo raditi dokle god nam to omogućuju fizičke i umne sposobnosti... Imam dosta posla, dosta obaveza u zemlji, a moram da idem i vani.”⁶⁸ U vreme kada je bio u srednjim osamdesetim godinama Broz se nadao da će poživeti još preko dvadeset godina, tj. da će doživeti blizu 110 godina. Jednom prilikom vodio je razgovor o smrti sa svojim lekarom i tada je zaključio: “Mislim da još uvek ne bi trebalo da o smrti razmišljam. Ja još uvek ne osećam njeno prisustvo i još uvek mislim o budućnosti, odnosno stvaram planove za budućnost. Na kraju, vi ste mi obećali – nasmejao se Tito – da ću ući u XXI vek i da ćemo zajedno čekati 2.000-tu Novu godinu.” Na ovo mu je prof. Matunović odgovorio: “Sigurno da nema razloga – odgovorio sam, pri čemu sam zaključio da u Titovim rečima ima mnogo više pravog ubeđenja u ono što je rekao, nego šale.”⁶⁹

“Misao i delo” republikanskog monarha

Kasne šezdesete i rane sedamdesete, kada je Broz dobio seriju počasnih doktorata na univerzitetima u Jugoslaviji, predstavljaju važnu prekretnicu u njegovom životu, prekretnicu koja je vodila od faktičkog ka formalnom uvođenju neobične vrste poretka – republikanske ustavne monarhije. Ustavom od aprila 1963, tzv. “poveljom samoupravljača”, ograničeno je pravo izbora istog čoveka na mesto predsednika Republike na najviše dva uzastopna mandata. U istom članu 220, dodat je još i stav dva,⁷⁰ u kome se propisuje: “Za izbor na položaj Predsednika

67 Milovan Đilas, *op. cit.*, str. 263.

68 Citirano prema: Kosta Čavoški, *Tito. Tehnologija vlasti*, Dosije, Beograd 1991, str. 31.

69 Aleksandar Matunović, *op. cit.*, str. 193.

70 *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Komunist, Beograd [s.d.], str. 109.

Republike nema ograničenja za Josipa Broza Tita.” Tako je Ustavom iz 1963. Broz postao ustavna kategorija i obezbedio faktička ovlašćenja monarha.

Naredan potez bilo je donošenje ustavnih amandmana. Amandmanom 37, koji je usvojen juna 1971, jedino je Broz mogao biti izabran na mesto predsednika SFRJ. U ovom amandmanu, u stavu 1, kaže se:

“Polazeći od istorijske uloge Josipa Broza Tita u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji, stvaranju i razvitku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, razvoju jugoslovenskog samoupravnog socijalističkog društva, ostvarivanju bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije, učvršćenju nezavisnosti zemlje i njenog položaja u međunarodnim odnosima, u borbi za mir u svetu, a u skladu sa izraženom voljom radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti Jugoslavije:

– Savezna skupština može na predlog skupština socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, po postupku predviđenom u Ustavu SFRJ, izabrati Josipa Broza Tita za Predsednika Republike”.⁷¹

Amandmanom 37 učinjena je stvar bez presedana u domaćoj pravnoj istoriji jer je sada samo Broz mogao da bude izabran na mesto predsednika Republike. Time je Broz “prisiljen” da ostane na položaju predsednika SFRJ. U vezi s tim, on je, 30. jula, nakon proglašenja za predsednika Republike izjavio: “Među organima Federacije nalazi se i institucija predsednika Republike. Pošto dugo nosim tu odgovornost, moja je želja bila da se oslobodim te dužnosti. Ali, u toku diskusije o ustavnim amandmanima, a i kasnije, kao što vam je poznato, dolazili su zahtjevi sa raznih strana da ponovo budem izabran na tu dužnost. Zato sam morao da se tome povinujem, jer ogromna većina naroda to želi.”⁷² Diktator je želeo da predstavi da je on lišen želje za vlašću, ali da pred neumitnim narodnim pritiskom ipak mora da je prihvati. Donošenjem amandmana na Ustav iz 1963, faktička monarhijska vlast je sada formalizovana. Na putu ka proglašenju Broza za doživotnog predsednika bilo je potrebno obasuti diktatora novim nizom priznanja koji će ga u simboličkoj ravni učiniti nezamenjivim.

Odlika je megalomanske ličnosti da u svemu mora da bude prva. Ako ne po dubini misli, Broz će svakako ostati upamćen po broju toмова knjiga koje su objavljene pod njegovim imenom, kao i po neverovatnim tiražima tih knjiga. U vreme proslave Brozovog osamdesetog

71 *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije sa ustavnim amandmanima i Ustavnim zakonom*, Službeni list SFRJ, Beograd 1972, str. 205.

72 Citirano prema: Kosta Čavoški, *Tito. Tehnologija vlasti*, Dosije, Beograd 1991, str. 23 (*Politika*, 16. septembar 1971, str. 2).

rođendana, Aleksandar Bakočević, predsednik Republičkog izvršnog veća, je otvorio, u Beogradskom kulturnom centru, izložbu “Tito – misao i delo”. *Borba* je ponosno javila da su Brozove knjige do tada doživele 900 izdanja, i da su štampane u 4,5 miliona primeraka.⁷³ Čitava manja šuma je posečena da bi se štampale knjige diktatora koje gotovo niko nije čitao, a koje su doživele sudbinu da se, tokom devedesetih godina, kamionima nose na otpad iz raznih lokalnih biblioteka.

Formulacija “Tito – misao i delo” izaziva posebnu pažnju. Još od Beličevog govora karakteristično je da je u svim isticanjima Brozove ličnosti moralo da se, na prvom mestu, navede njegovo veliko delo. Kasnije delu je dodata i “misao”, u skladu sa dijalektikom jedinstva reči i dela. U završnoj fazi misao je stavljena na prvo mesto, pa je stvoren izraz “misao i delo”. Ovakav spoj bio je veoma koristan. U zemlji u kojoj je, šezdesetih i sedamdesetih godina, iako bitno ograničena, ipak postojala izvesna sloboda misli i izražavanja, jedna stvar nikada nije bila dozvoljena: kritika jugoslovenske revolucije. To je značilo da je sve ono što je Broz uradio pre ili tokom revolucije bilo nedodirivo za istraživače. Brozovo delo označavano je kao temelj same države. Spajajući istrajno Brozovo delo sa takozvanom “Titovom mišlju”, jugoslovenski ideolozi su time označili i sve ono što je Broz napisao kao nedodirljivo. Kada su i misao i delo diktatora postali nedodirljivi, onda je i on sam na putu defikacije mogao da ode korak dalje. Prilika se pružila tokom majskih svečanosti 1972.

Majske svečanosti u čast deifikovanog diktatora

U maju 1972. Broz je napunio osamdeset godina. Partijski rukovodioci Beograda i Srbije potrudili su se da ovaj praznik nezamenjivog vođe obeleže na odgovarajući način. Brozu koji je raspolagao dvorovima, jahtama, avionima i brojnom poslugom, bilo je teško naći odgovarajući poklon. Izlaz se našao u tome da mu se dodeli nekoliko počasti. Nije bilo lako dati mu počast koju već nema. Zato je doneta odluka da mu se uz drugi orden narodnog heroja dodeli i Povelja naroda i narodnosti. Savez komunista Srbije nije mogao da ostane po strani od ovih svečanosti. Čelnici CK SK Srbiji su, u saradnji sa čelnicima Univerzitetskog komiteta Saveza komunista, odlučili da se Brozu, u okviru majskih svečanosti, na nekoliko dana nakon rođendana, 30. maja, dodeli naslov počasnog doktora Beogradskog univerziteta, koji je godinu dana ranije, 11. juna 1971, usvojila Skupština univerziteta. Po uzoru na prethodnu, saveznu svečanost, odlučeno je da Broz istog dana dobije i posebnu adresu zahvalnosti građana Beograda.

73 “Četiri i po miliona Titovih knjiga”, *Borba*, 26. maj 1972, str. 13.

Majske svečanosti Brozovog jubilarnog rođendana počele su izrazima zahvalnosti JNA. Umetnički ansambl JNA priredio je koncert Brozu u čast, 7. maja 1972, u hotelu Palisad na Zlatiboru, na verovatan dan njegovog pravog rođendana. Na početku, prvak drame beogradskog Narodnog pozorišta, Jovan Milićević izgovara stihove:

“Tito, zemlje naše čedo milo,
Da te nije ne bi ni nas bilo.”

U ovim stihovima odlazi se korak dalje. Ranije se govorilo da bez Tita i Partije ne bi bilo socijalizma. Ovde, međutim, to nije dovoljno. Bez Boga nema ni postojanja. Zato ako nema Broza, nema ni nas.

Koncert je praćen nizom sličnih stihotvorenja da bi na kraju dopisnik *Narodne armije* svečano zaključio: “A u srcu, još uvek odzvanjaju reči i zvuci pesme: Družo Tito, sve naše nadanje. Tito, družo, naše radovanje.”⁷⁴ Cezar nije samo postao osobit, on mora i da izaziva radovanje svojih podanika.

Svečanosti su nastavljene nedelju dana kasnije odlukom o dodeli ordena narodnog heroja Brozu. Broz je proglašen za narodnog heroja još 19. novembra 1944. godine, odlukom Predsedništva AVNOJ-a. Sada je Savezna skupština smatrala da neprikosnovenom vođi i vojskovođi mora da se zahvali povodom rođendanskog jubileja. Zato je, 15. maja, donela odluku da se Brozu, po drugi put, dodeli orden narodnog heroja. Ni to nije bilo dovoljno. Odlučeno je da mu se dodeli i Povelja naroda i narodnosti Jugoslavije.⁷⁵ Orden narodnog heroja i Povelja svečano su uručeni Brozu, 24. maja, dan pred njegov zvanični rođendan.

Povelja naroda i narodnosti predstavlja pažljivo sklopljen iskaz. Reč je o stihovanom tekstu, u kome se narodi i narodnosti zahvaljuju svome vođi, i nastoje da opišu značaj njegovog dela. U Povelji se kaže:

*Dragi družo Tito,
Želeći Ti sve najlepše i najbolje o Tvom osamdesetom rođendanu.
Možemo s dovoljno istorijske distance da sagledamo Tvoju
presudnu ulogu*

74 “Sa koncerta priređenog drugu Titu. ‘Pjevamo ti pjesmu od miline’.”, *Narodna armija*, 25. maj 1972, br. 1713, str. 14.

75 *Narodni heroji Jugoslavije*, Partizanska knjiga i Narodna knjiga, tom I, Beograd 1982, str. 17. Kada je Broz napunio 85. rođendan trebalo je da se nađe novi poklon, pa je Skupština SFRJ dodelila Brozu po treći put orden narodnog heroja i to na svečanoj sednici CK SKJ i ostalih organa Federacije, 24. maja 1977. Povodom 85. rođendana i druge zemlje komunističkih diktatura odale su priznanje jugoslovenskom diktatoru. Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a dodelio je Brozu orden Oktobarske revolucije u Kremlju, 16. avgusta 1977, a u to vreme postao je i narodni heroj Narodne Republike Koreje. *Ibid.*

*u svemu što je revolucija dobra donela,
a ipak hteli bismo, skromnije, da ovom poveljom koju ti uručujemo
izrazimo samo osećanja koja gajimo prema Tebi, najvišem uzletu
revolucionarnog duha i borbe,
najplemenitijem kovaču slobode,
koji izazivaš trajnu zadivljenost svega što ne prestaje da se pita:
šta znači biti Tito,
u čemu su ona najskrivenija svojstva fenomena
koji se zove Tito?*

*...Dragi družo Tito, niko nije svesniji od nas
nemogućnosti da u ovoj povelji divljenja i ljubavi,
zahvalnosti i ponosa,
nabrojimo glavne makar Tvoje pobjede,
niti da ukažemo na najbitnije vrline Tvoje revolucionarne ličnosti,
doslednog i neustrašivog humaniste revolucionara i borca
- komunista,
niti da iznesemo primere kojima si
i po hiljaditi put, urezao svoje ime u istorijska zbivanja čija je
pokretljivost isto što i
Tvoje nezaustavljivo kretanje napred ka slobodi...,
a neumoran, bez počinka, nikad zadržan postignutim, siguran da
iza svakog ostvarenja i najboljeg,
pod izgledom nemogućeg blistaju Tebi već sve šanse za još
ljudskije, plemenitije i slobodnije moguće koje ti svojim bićem i
radom ovaploćuješ. Koje ćeš ti dalje ovaploćivati.⁷⁶*

Pseudoreligiozan karakter ove povelje vidan je u gotovo svakom pasusu. Nakon početne neprimerenosti u kojoj se govori o distanci, iako je predmet obrade živ, nepoznati stihoklepac (ili stihoklepci), koji se krije iza Povelje, ističe da njegov predmet obožavanja izaziva "trajnu zadivljenost". Takav objekat je neuhvatljiv, i autor se kroz ceo tekst izvinjava što se uopšte usuđuje da se njime bavi. Božanstvo je u mnogim religijama nesagledivo. U jugoslovenskoj marksističkoj religiji reč za nesagledivo postala je "Tito". Kako shvatiti "sve" koje "ne prestaje da se pita" nego kao samu prirodu. Na tom mestu povelja prerasta u pseudo-religiozni spis, a Broz polako postaje bog. Taj bog je "fenomen" koji nije lako objasniti. Njegovo biće ovaploćuje "ljudskije, plemenitije i slobodnije moguće". Sloboda se, dakle, ovaplotila u Brozu gotovo kao što se nekad Bog ovaplotio u Devi Mariji. Autori, u svom zanosu iz koga izvire nesvesno, zaboravljaju da potraže adekvatniji izraz od glagola "ova-

76 "Povelja naroda i narodnosti Jugoslavije", *Borba*, četvrtak, 25. maj 1972, br. 142, str. 1.

plotiti” koji pripada prevashodno verskoj literaturi, i koji se uopšte ne upotrebljava u svakodnevnom govoru. Time i nesvesno vezuju novog boga sa Hristom. Broz tako postaje bog koji je ne samo ovaploćen nego će i “dalje ovaploćivati”. Njegovo oboženje aminovala je Savezna skupština dugim aplauzom prilikom uručjenja povelje, a propratila “velika masa građana” koja je stajala ispred Skupštine.

Svečana akademija SANU za jedinog počasnog člana na koga je Akademija “gorda”

Ni Srpska akademija nauka nije zaboravila svog počasnog člana i slavljenika. Da bi obeležila njegov osamdeseti rođendan, predsednik akademije, Pavle Savić, potpredsednik Akademije Dušan Kanazir, zajedno sa akademikom Dušanom Nedeljkovićem, organizovali su Svečanu akademiju “povodom osamdesete godišnjice rođenja Josipa Broza Tita”. Na sednici održanoj 9. maja 1972, Izvršni odbor Akademije – čiji je sastav u tom trenutku bio: Pavle Savić, Dušan Kanazir i Radomir Lukić, ali Lukić upadljivo nije prisustvovao sednici⁷⁷ – doneo je odluku da se Svečana akademija održi 24. maja, sa sledećim programom:

- “1. Reč predsednika Akademije Pavla Savića.
2. Drug Tito – govori akademik Dušan Nedeljković.
3. Pisma o Titu Radovana Zogovića i Veliki putnik Branka Miljkovića (recituje Zoran Ristanović, prvak Jugoslovenskog dramskog pozorišta.
4. Čitanje pozdravne adrese drugu Josipu Brozu Titu.
5. Ženski hor Collegium musicum, pod upravom Darinke Matić-Marović, peva:
 - a) dve krajiške borbene pesme: Bolna mi leži omladinka Mara; Snijeg pada, i hoće, i neće.
 - b) Stevan St. Mokranjac: Primorski napjevi.
 - v) Konstantin Babić: Razbrajalice (narodni tekst).
 - g) Miloje Milojević: Muva i komarac (narodni tekst).”⁷⁸

Godišnjak SANU nije preneo Savićev govor, ali se za to pobrinuo partijski organ *Borba*. Predsednik SANU izjavio je na Svečanoj akademiji sledeće:

“Mi se pridružujemo opštenarodnom slavlju kojim naši narodi manifestuju svoju radost, odanost i zahvalnost za Titovo životno delo i

77 Lukić je prisustvovao prethodnim i narednim sednicama Izvršnog odbora za 1972, osim sednici na kojoj se utvrđivao program proslave rođendana Broza.

78 *Godišnjak*, br. LXXIX za 1972, Srpska akademija nauka, Beograd 1975, str. 170.

sreću da je takav čovek, potekao iz naroda, mogao da stane na čelo naroda u najsudbonosnijim delovima njegove istorije.

Našem Predsedniku dugujemo najdublju zahvalnost za sve što je učinio u ratnim i poratnim godinama za očuvanje slobode, bratstva i jedinstva i za afirmaciju naše zemlje u svetu.

Gordi što takvog čoveka kao što je drug Tito imamo za počasnog člana Srpske akademije nauka i umetnosti, šaljem mu sa ovog skupa izraze najbolje ljubavi i želje da još mnogo i lepo proživi.”

Nakon Savićevih lepih želja, o životu i radu Broza govorio je akademik Dušan Nedeljković, poznati pobornik teze da samo marksisti smeju da se bave naukom, što je vatreno propovedao tokom četrdesetih i pedesetih godina.⁷⁹ Usledilo je izvođenje ranije usvojenog programa.⁸⁰ Iz *Godišnjaka* saznajemo i da je naslov izlaganja akademika Nedeljkovića bio “Josip Broz Tito i dijalektika na delu”.⁸¹

Borba: “Tito” kao jedina vest

Deifikacija obavljena na jedan dan pred rođendan imala je da se nastavi narednog dana. Naročita ličnost kojoj se u stihovima obraća ne može imati samo posebnu pažnju za svoj rođendan, ona mora imati nešto posebno, nešto više. Nekoliko članaka, pa čak i cela naslovna strana nisu dovoljni da obuhvate istorijsku ličnost takvog obima.

Osamdeseti rođendan Josipa Broza pokazao je da je kult njegove ličnosti u socijalističkoj Jugoslaviji dosegao bolesne dimenzije. Organ Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, dnevnik *Borba*, posvetio je ceo broj 142, štampan 25. maja 1972, ličnosti i delu Josipa Broza. Na naslovnoj strani dana je preko njene četvrtine slika Josipa Broza. Prva i druga strana posvećene su Svečanoj sednici Savezne skupštine povodom Brozovog osamdesetog rođendana. Na drugoj strani dan je i pregled čestitki iz inostranstva. Posebna pažnja dana je tekstu Oskara Daviča na trećoj strani, koji je ovaj spisatelj napisao za Tanjugov servis članaka za inostranu štampu, a koji se završava sledećim objašnjenjem stvarnosti:

“Zašto se slobode Jugoslovena i ostvaruju na crti u kojoj se lične i nacionalne slobode sve punije izjednačuju sa stremljenjima cele zajednice koju nosi udruženi rad. Nemoguće?”

79 *Borba*, 25. maja 1972, str. 2. Najjezgrovitije određenje Nedeljkovićeve delatnosti dala je *Popularna enciklopedija* koja ga naziva: “marksistički angažovani filozof”, *Popularna enciklopedija* (predsednik redakcije Aleksandar Grlićkov), BIGZ, Beograd 1976, str. 754.

80 *Godišnjak*, br. LXXIX za 1972, Srpska akademija nauka, Beograd 1975, str. 431.

81 *Ibid*, str. 487.

Upozoravam vas još jednom: šifra je kratka: glasi – TITO.”⁸²

Postavši najpre ovaploćenje “slobodnijeg mogućeg”, Broz je sada postao i šifra, neka vrsta “abrakadabra”. Dovoljno je izgovoriti njegovo ime i sve se rešava.

Borba se, međutim, nije zadovoljila samo sa tri strane posvećene Brozu. Od treće strane prenosi se integralno referat sa svečane sednice Savezne skupštine pod naslovom “Veliko revolucionarno delo Josipa Broza Tita”. Ovaj referat pokriva i celokupne strane 4, 5. i 6. Od strana 3. do 16. ide naslov u gornjem delu svakog lista “UZ OSAMDESETI ROĐENDAN PREDSEDNIKA TITA”. Strane 7. i 8. posvećene su autorskim tekstovima o Brozu.⁸³ Na stranama 14. i 15. revolucionari iz raznih delova Jugoslavije daju tematski prilog pod naslovom “Moj prvi susret sa Titom”. Tu su Dušan Petrović Šane, Džavid Nimani, Blažo Jovanović, Radovan Vlajković, Mara Naceva, Josip Cazi, Milutin Morača i Sergej Krajger. Idilu kvare samo dve reklame. Na 10. strani data je JAT-ova reklama, ali je i ona u funkciji 11. strane na kojoj je tekst “Putnik mira”. Ipak, 18. strana ostaje kao izuzetak u ovom broju. Na njoj kruševački “Rubin” reklamira vina “Car Lazar” i “Carica Milica”. Tako se i komad nesocijalističke istorije progurao u ovaj broj *Borbe*.

I televizijski program mora da bude u znaku Broza. Na poslednjoj, dvadesetoj strani, podseća se da će Televizija Beograd u 20.00 prenositi Svečanu priredbu povodom Dana mladosti, a da će komentator biti Dragan Nikitović. Nakon prenosa sledi film “Desant na Drvar”. U rubrici “preporučujemo” ističe se da će Radio Beograd da obeleži Dan mladosti posebnim emisijama, a naročito se preporučuje emisija Radio Zagreba, u 9.30, koja će biti posvećena “drugom Titu kao inspiraciji narodnog, pesničkog i muzičkog stvaralaštva”.

Tako je *Borba* prevazišla samu sebe. Uspela je da joj u broju od dvadeset strana jedina vest bude proslava rođendana, lika i dela Josipa Broza. Da bi sve bilo još posebnije pojedine strane objavljene su u punom koloru što je bio ogroman trošak u to vreme. Direktor i glavni i odgovorni urednik *Borbe* u tom trenutku bio je Slobodan Glumac.

Ovaj uistinu “jedinstven” potez *Borbe* postaje još očigledniji kada se uporedi sa pisanjem *Narodne armije*, zvaničnog nedeljnika Jugoslovenske narodne armije. Prirodno, *Narodna armija* se takođe istakla,

82 Oskar Davičo, “Šifra je kratka: Tito”, *Borba*, 25. maj 1972, br, 142, str. 3.

83 Objavljeni su sledeći priloz: Veljko Vlahović, “Neocenljiv faktor progressa”, Rodoljub Čolaković, “Kako je nastala jedna Republika?”, Kiro Gligorov, “Titova vizija privredne reforme”, Vladimir Maksimović, “Večiti uzor i inspiracija”.

posvetivši neverovatnih prvih 19 strana broja 1713 vrhovnom komandantu. Ali, čak je i *Narodna armija* preostalih trinaest strana ostavila za druge sadržaje iz armijske svakodnevice.

“Buket tela” u slavu diktatora

U svečanom danu zvaničnog rođendana, Brozu je uručena štafeta mladosti. Sasvim u maniru rimskih carskih svečanosti Brozov ulazak u svečanu ložu na stadion JNA najavili su zvuci fanfara. Prisutni su vođu pozdravili ne samo aplauzom, već i skandiranjem. Kako javlja *Borba*, “istog časa na ‘živom’ semaforu buket tela napisao je ogromnim slovima “HVALA TI ZA SLOBODU – HVALA TI ZA MIR.” Zatim se “buket tela” pretvorio u osam cvetova, od kojih je svaki simbolički označio po jedno desetleće života jugoslovenskog vođe. U sletu je učestvovalo 9.500 omladinaca.⁸⁴

Izgleda da “buket tela” nije slučajno izabrao poruku zahvalnosti za mir. Diktator zasut svim mogućim priznanjima žarko je želeo jedno priznanje koje će potvrditi njegov međunarodni ugled – Nobelovu nagradu za mir. Zato *Borba* na naslovnoj strani, odmah uz izveštaje sa sleta, prenosi i obaveštenje “Tito predložen za Nobelovu nagradu za mir”, u kome se ističe da je Broza kandidovao za Nobelovu nagradu za mir predsednik Luksemburškog parlamenta Pjer Gregoar.⁸⁵

Predlagачi počasnog doktorata za diktatora

Majske svečanosti su imale da se završe prema posebno osmišljenom programu. Pošto su se 24. i 25. maja svi narodi i narodnosti poklonili Brozu, došlo je na red da se i Beograd oduži svom najmoćnijem sugrađaninu. Predviđeno je da se to učini tako što će Broz biti svečano promovisan za počasnog doktora Beogradskog univerziteta.

Predlog da Broz bude izabran za počasnog doktora Univerziteta u Beogradu dao je Fakultet političkih nauka. Ovakva inicijativa bila je sasvim očekivana. Prvobitno nadahnuće jugoslovenskih komunista za obrazovanje partijskih kadrova dolazilo je iz iskustva Komunističkog univerziteta nacionalnih manjina Zapada (KUMNZ), koji je delovao u Sovjetskom Savezu od 1921. do 1936. Na osnovu iskustava ovakve prethodnice osnovana je, u Beogradu, Viša partijska škola “Đuro Đaković” (1945-1954). Nakon prestanka rada Više partijske škole, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije doneo je odluku o osnivanju Visoke škole političkih nauka (VŠPN), 1960. godine. Sve do 1966. VŠPN je bila savezna ustanova. Te godine ukinute su visokoškolske ustanove na

84 “Svečano proslavljen Dan mladosti”, *Borba*, petak, 26. maj, broj 143, str. 1.

85 *Ibid.*

saveznom nivou, pa je 1968. iz VŠPN-a nastao Fakultet političkih nauka – FPN, sa ciljem da obrazuje mlađi politički kadar. Time je stariji politički kadar ostao bez ustanove u kojoj bi mogao da se obrazuje, pa je 1975. godine stvorena Politička škola u Kumrovcu. VŠPN je dakle iznedrila nekoliko ustanova za školovanje političkog kadra: fakultete političkih nauka u Beogradu, i u drugim republikama, za mlađe kadrove, i Političku školu u Kumrovcu za starije kadrove.⁸⁶ Uvođenje političkih nauka na naše univerzitete kao zapadnoevropske naučne discipline, odigralo je dvostruku ulogu. S jedne strane, jugoslovenskoj javnosti su prenošene važne tekovine demokratskih država, ali je istovremeno simulirana demokratija u ime ideologije u pojedinim nastavnim predmetima.

Automatskim ulaskom novoobrazovanog Fakulteta političkih nauka u sastav Univerziteta zaokružena je ideologizacija Univerziteta u Beogradu. Iz njenog sastava izbačen je Bogoslovski fakultet, nakon Drugog svetskog rata, kao ostatak starog režima. To nije bilo dovoljno. Potrebno je bilo stvoriti i svoje neprikosnoveno uporište. Zato je, 1968, FPN uvršten u Beogradski univerzitet. Budući da je Broz lično uvek isticao značaj rada sa partijskim kadrovima, bilo je najprirodnije da ga upravo Fakultet koji se time bavio predloži za počasnog doktora.

Činjenica da je upravo Fakultet političkih nauka predložio Broza za naslov počasnog doktora imala je važne posledice. Ona je omogućila da svečanost predaje počasnog doktorata gotovo sasvim izgubi stručni karakter i da se preobrazi u prevashodno partijski ritual. Od samog dolaska u zgradu rektorata na dan 30. maja 1972, u 10 časova, svečanost je poprimila ideološko obličje. Na ulasku u Kapetan Mišino zdanje, Broza i suprugu Jovanku dočekali su rektor dr Jovan Gligorijević sa predsednikom Univerzitetske skupštine dr Miloradom Bertolinom i prorektorima dr inž. Slobodanom Radosavljevićem, dr Novicom Mitićem i dr Miroslavom Popovićem. Pored njih tu su bili i predsednik Skupštine grada Branko Pešić, sekretar Gradskog komiteta Saveza komunista Bora Pavlović, i predsednik Saveza studenata Beograda Milić Joksimović. U vreme ulaska Broza u zgradu rektorata, na Studentskom trgu su se okupili “mnogi Beograđani”, što je *Borba* dokumentovala i slikom.⁸⁷

Gosti na promociji, koja je obavljena u svečanoj dvorani rektorata, bili su partijski i državni rukovodioci SFRJ i SR Srbije. Izveštač *Politike* nije našao za shodno da po imenu pomene ijednog prisutnog dekana ili profesora, ijednog od prisutnih rektora drugih univerziteta u

86 Cf. Vlajko Begović, “Školovanje političkih kadrova”, *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, Kosmos, Beograd 1980, str. 21-24.

87 “Posebna priznanja Beograda predsedniku Titu”, *Borba*, 31. maj 1972, br. 148, str. 6.

Jugoslaviji, ali je zato naveo sve partijske funkcionere koji su prisustvovali svečanosti. “Među mnogobrojnim gostima, koji su prisustvovali proglašenju predsednika Tita za počasnog doktora, zapaženi su i predsednik Savezne skupštine Mijalko Todorović, potpredsednik Predsedništva SFRJ Krste Crvenkovski, predsednik Saveznog izvršnog veća Džemal Bijedić, sekretar Izvršnog biroa Predsedništva SKJ Stane Dolanc, predsednik Skupštine Srbije Dragoslav Marković, predsednik CK SK Srbije Marko Nikezić, član Predsedništva SKJ Petar Stambolić, član Predsedništva SFRJ Dragi Stamenković, predsednik Izvršnog veća Srbije Milenko Bojanić, predsednik Republičke konferencije SSRN Srbije Predrag Ajtić, predsednik Srpske akademije nauka Pavle Savić, rektori gotovo svih jugoslovenskih univerziteta, dekani fakulteta i mnogi profesori.”⁸⁸ *Borba* dopunjuje ovaj spisak pominjući među prisutnima i Latinku Petrović i Petra Đokovića.⁸⁹

Rektor Univerziteta u Beogradu, dr Jovan Gligorijević je izjavio da je proglašenju predsednika Tita za počasnog doktora “prethodila spontana i široka inicijativa studenata i nastavnika koju je jednodušno prihvatio ceo Univerzitet, a oživotvorio svojom odlukom Fakultet političkih nauka”. Upadaju u oči upotrebljeni pridevi “spontani”, “široki”, “jednodušni” i “ceo”. Kada je u pitanju neprikosnovena ličnost diktatora, u njoj sve mora da bude “jednodušno”. U vreme kada je Partija čistila redove univerziteta od nepoželjnih profesora, upravo zbog otpora titoističkoj diktaturi, rektoru se priviđalo da je “ceo Univerzitet” iza čina poklona diktatoru. Srećom, rektor, koji se u nebranoj ulozi našao po automatizmu funkcije koju je obavljao, nije mnogo govorio, već je preputio reč prof. dr Branimiru Jankoviću sa Fakulteta političkih nauka da u ime referenata dr Najdana Pašića, dr Radoslava Ratkovića, dr Ljubisava Markovića i dr Branka Pribićevića saopšti odluku Fakultetskog veća o dodeljivanju počasnog doktorata. Upada u oči da je celokupan sastav komisije sa Fakulteta političkih nauka, koja je predložila Broza za počasnog doktora, predstavljao zbir partijskih funkcionera Saveza komunista.

Najdan Pašić (1922-1997) je bio član redakcije lista *Mladi borac* (od decembra 1944). Ovaj list bio je poznat po prednjačenju u zahtevima da se svi građanski elementi počiste. Kasnije je bio urednik časopisa *Socijalizam*, organa CK SKJ. Na Petom kongresu SKS (1965) biran je za člana CK SKS, a na šestom kongresu SKS (1968) predložen je za čla-

88 “Svečanost na Beogradskom univerzitetu. Predsednik Tito proglašen za počasnog doktora nauka”, *Politika*, sreda, 31. maj 1972, br. 21067, str. 1.

89 “Posebna priznanja Beograda predsedniku Titu”, *Borba*, 31. maj 1972, br. 148, str. 1.

na konferencije SKJ, i na tu funkciju je izabran na Devetom kongresu SKJ (1969). Za poslanika Veća naroda Savezne skupštine izabran je 1969.⁹⁰ U stručnom pogledu bila je reč o jednom od uglednih profesora Fakulteta političkih nauka, sa bogatim iskustvom boravka na zapadnoevropskim univerzitetima.

Radoslav Ratković (1921), prvi dekan od prerastanja VŠPN-a u FPN (1968-1970), obavljao je, između ostalog, i sledeće funkcije: bio je nakon oslobođenja urednik radikalnog komunističkog lista *Mladi borac*, na V kongresu SKS (1965) izabran je za člana CK SKS, bio je član Komisije Savezne skupštine za ustavna pitanja, a kasnije je postao i predsednik Republičkog saveta SR Srbije za pitanja društvenog uređenja.⁹¹

Ljubisav Marković (1922), iako daleko mlađi od Broza, pratio ga je i učestvovao u svim fazama njegove deifikacije. Učestvovao je u razradi stavova za Ustav iz 1963. godine, bio član Ustavne komisije od 1969. do 1974, i u tom svojstvu učestvovao u definisanju ustavnih amandmana iz 1971, i u formulisanju stavova za Ustav iz 1974. godine. U vreme dodele počasnog doktorata Brozu, bio je savezni poslanik društveno-političkog veća Savezne skupštine i član političkog aktiva CK SK Srbije od 1969.⁹²

Branko Pribičević (1928-2003) je od svih predlagača imao najobiljniju stručnu referencu budući da je doktorirao na Univerzitetu u Oksfordu 1957. Bio je sekretar Univerzitetskog komiteta Saveza komunista Beogradskog univerziteta, a na Šestom kongresu SKS biran je za člana CK SKS.⁹³

Predlog Fakulteta političkih nauka prosleđen je Univerzitetskoj skupštini, na čijem čelu je u vreme dodele doktorata bio *prof. Milorad Bertolino*. Iako po obrazovanju matematičar, Bertolino se pokazao kao uspešan ideološki branilac tekovina revolucije. On je čak, u nekoliko pamfleta, pokušavao i da utvrdi vezu između dijalektike i matematike, i marksizma i matematike. U vreme majskih svečanosti bio je i funkcioner Univerzitetskog komiteta Saveza komunista. U tom svojstvu izdejsstvovao je da se zabrani časopis *Filozofija* (br. 1 za 1972) zbog tekstova

90 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Beograd 1970, str. 889-890; *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, str. 190.

91 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Hronometar, Beograd 1970, str. 762; *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, Kosmos, Beograd 1980, str. 180; *Šesti kongres Saveza komunista Srbije*, Komunist, Beograd 1968, str. 369; *Deveti kongres Saveza komunista Jugoslavije*, Kultura, Beograd 1969, str. 441.

92 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Beograd 1970, str. 610; *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, str. 172-173.

93 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Beograd 1970, str. 843-844; *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, str. 185.

“nespojivih sa ideologijom SK”. Posle Bertolinovih kritika povučen je i časopis *Gledišta* (br. 5-6 za 1972).⁹⁴ Kao sekretar Univerzitetskog komiteta Bertolino je tokom 1973. odigrao važnu ulogu u zalaganjima da se izvrši diferencijacija i raščišćavanje među profesorima Filozofskog fakulteta, posebno kroz “Pismo UK SK komunistima Filozofskog fakulteta” koje je upućeno 9. marta 1973. U tome je naišao na podršku Branka Pribićevića i Milojka Čiče Drulovića, takođe visokog partijskog funkcionera koji je pokazivao poseban afinitet za ideološki rad.⁹⁵

Iz navedenog spiska onih koji su sproveli odluku o izboru Broza u zvanje počasnog doktora jasno se vidi da je ovu odluku zapravo sastavio Centralni komitet Saveza komunista Srbije budući da su svi predlagачи bili funkcioneri Saveza komunista Srbije i njegovog ogranka, Univerzitetskog komiteta SK.

Rektor univerziteta, *Jovan Gligorijević* (1918-1982)⁹⁶ bio je na čelu Univerziteta u Beogradu u kriznim godinama (1971-1975), za vreme snažne ideološke ofanzive Saveza komunista protiv pojedinih profesora Beogradskog univerziteta, posebno sa Pravnog i Filozofskog fakulteta. On se pokazao kao ideološki podoban još dok je bio na funkciji prorektora (1967-1971). U vreme kada je Partija vodila ofanzivu prevažno protiv profesora sa fakulteta društvenih nauka, koji su se upustili u kritiku vlasti, smatralo se da profesor sa Veterinarskog fakulteta koji predaje veterinarsku radiologiju i fizikalnu terapiju svakako neće biti sklon da se meša u rasprave oko prirode jugoslovenskog poretka, kao i u pitanja ovlašćenja jugoslovenskog predsednika. Računica se pokazala kao tačna.

Važno je napomenuti i to da je rektor tokom svečanosti Brozovog proglašenja igrao sporednu ulogu. Unekoliko, kao što će se videti, i ceo Univerzitet je igrao uzgrednu ulogu u ovoj svečanosti.

94 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Beograd 1970, str. 76; Marko Lopusina, *Crna knjiga. Cenzura u Jugoslaviji 1945-1991*, Fokus, Beograd 1991, str. 63, 65. Bertolino se istakao i teorijskim radovima u kojima je dokazivao vezu marksizma i matematike, kao što su: “Marksističko shvatanje razvitka prirode i uloge prirodnih nauka i matematike” (1974), “Pogled na Engelsova shvatanja matematike” (1972), kao i u pamfletu *Dijalektika i savremena matematika*, Rad, Beograd 1976.

95 Nebojša Popov, *Contra fatum. Slučaj grupe profesora Filozofskog fakulteta u Beogradu 1968-1988*, Mladost, Beograd 1989, str. 60, 95-100, 106; *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Beograd 1970, str. 227.

96 Biografski podaci o prof. Gligorijeviću dani su u: Branislava Jordanović, *Rektori Liceja, Velike škole i Univerziteta u Beogradu 1838-1988*, Univerzitet u Beogradu, Savremena administracija, Beograd 1988, str. 116.

Obrazloženje odluke: Broz kao tvorac “novog tipa civilizacije”

Čast da obrazloži Brozovo proglašenje za doktora dobio je *prof. Branimir Janković*. Zanimljivo je da je *Borba* smatrala izlišnim da pomeni ostale referente sa Fakulteta političkih nauka i da je glavni prostor posvetila obrazloženju Branimira Jankovića. Za novinare *Borbe* je dodeljivanje počasnog doktorata Brozu izgleda bilo toliko samoočigledno da su smatrali da nije ni potreban nikakav referat za izbor Broza za počasnog profesora. Već je rečeno da je Broz držao do dvorske etikete. Zato i izbor Branimira Jankovića nije bio slučajan.

Broz nije izabrao jednog od dežurnih marksista, kakve je bez poteškoća mogao da pronađe na Fakultetu koji ga je predložio za počasnog doktora. Naprotiv, on je odabrao prof. Branimira Jankovića, stručnjaka za međunarodno javno pravo, koji je imao objavljene naučne radove u ozbiljnim svetskim časopisima na engleskom, francuskom i nemačkom, i koji je u to vreme bio član Komisije za prava čoveka Ujedinjenih nacija (1967-1972) i član jugoslovenske nacionalne komisije za UNESCO (1964-1972).⁹⁷

Osim toga, Janković je bio proverena ličnost. Kao direktor Centra za međunarodne studije on je pratio Brozovu aktivnost u pokretu nesvrstanih. Pored toga Janković je bio i prorektor Beogradskog univerziteta (1960-1965), i prvi rektor Univerziteta u Nišu (1965-1969). U potonjem svojstvu organizovao je posetu Josipa Broza ovom Univerzitetu 1968, kada je Broz saopštio prisutnima da od njih očekuje da Univerzitet u Nišu postane “kovačnica socijalističke inteligencije, duboko povezana sa radničkom klasom...”⁹⁸ Zato nije iznenađenje što je Janković izabran da kao predsednik Saveta Fakulteta (mart 1972 – mart 1974) govori o Brozovim zaslugama, a ne tadašnji dekan prof. Najdan Pašić (1971-1973).⁹⁹

Janković je naglasio da je Titovo stvaralaštvo “stvaralaštvo revolucionara. Ono se može sagledati i suštinski shvatiti samo kad se Titova misao i delo uzimaju u uzajamnoj povezanosti, u jedinstvu, kad se tokovi njegovih ideja posmatraju zajedno sa stvarnim tokovima revolucionarnog kretanja”. Prema Jankoviću, Brozovo stvaranje se može razumeti kroz “tri kompleksa društvenih zbivanja preko kojih se ostvaruju istorijski progres i dalji razvoj socijalizma u savremenoj epohi”. Prvi

97 *Ko je ko u Jugoslaviji?*, Beograd 1970, str. 390-391; *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, str. 158-159.

98 Ljubiša Sokolović (urednik), *Pravni fakultet. 25. godina rada i razvoja*, Univerzitet u Nišu, Niš 1986, str. 5.

99 *Fakultet političkih nauka 1968-1980*, str. 119-120.

kompleks se odnosi na puteve “izvođenja socijalističke revolucije u specifičnoj formi narodnooslobodilačke borbe, koja je postala prethodnik čitavog niza revolucija u različitim delovima sveta”. On se odnosi i na visoki uvid u “nacionalno pitanje u kontekstu novih istorijskih zbivanja”. Drugi veliki Brozov doprinos je uvođenje samoupravljanja “kao načina rešavanja problema daljeg razvoja socijalističkih društvenih odnosa, kao izlaza... u novi istorijski prostor u kome odnosi slobodnog udruženog rada predstavljaju osnovu stvarne demokratizacije i humanizacije društva”. Konačno, Broz je inicirao “akcije na području borbe međunarodnog radničkog pokreta i odnosa unutar njega, kao i u oblasti međunarodnih odnosa i saradnje u savremenom svetu”. U svim pomenutim domenima “Titovo stvaranje je istovremeni doprinos i stvarnoj akciji i teorijskoj misli socijalizma”. Na kraju Janković je zaključio: “Istorijsko delo Josipa Broza Tita postalo je svojina i značajna komponenta savremenog socijalizma.” Uprkos činjenici da su Brozovi spisi narasli na dvadeset tomova do 1970, Janković nije pomenuo nijednu njegovu knjigu, nijedan njegov rad. On se zadovoljio floskulom da je njegovo stvaranje doprinos “teorijskoj misli socijalizma”.

Janković je zatim obavestio prisutne da je Univerzitetska skupština usvojila predlog Fakulteta političkih nauka i “jednoglasno donela odluku o dodeljivanju počasnog doktorata Univerziteta u Beogradu predsedniku Titu.” Zatim je pročitao reči sa diplome, u kojima stoji da se počasni doktorat dodeljuje: “Za neizmerne zasluge u otvaranju novih puteva istorijskog progressa i razvijanju novih ideja i inicijativa socijalizma; za doprinos teorijskoj misli i praksi savremenog socijalizma; za vodeću ulogu u stvaranju i realizaciji koncepcije i strategije narodnooslobodilačkog rata; za fundamentalni doprinos rešavanju nacionalnog pitanja; za međunarodnu političku doktrinu nesvrstanosti i teoriju savremenih međunarodnih odnosa.”¹⁰⁰ Uočljivo je da tekst u velikoj meri prenosi navode iz amandmana 37 usvojenog juna 1971. i da je ovaj amandman služio kao predložak za pisanje diplome.

Dopisnik *Politike* na kraju opisuje sam tok svečanosti predaje diplome: “Rektor, sa velikim lancem oko vrata, koji simboliše dostojanstva Univerziteta, prilazi Predsedniku Republike i predaje diplomu o počasnom doktoratu i plaketu Beogradskog univerziteta. Učesnici ove nesvakodnevnice svečanosti dugim aplauzom pozdravljaju proglašenje predsednika Tita za počasnog doktora. Mnogobrojne kamere ovekovečuju ovaj trenutak.” Nažalost, veliki lanac je ovom prilikom simbolisao

100 Delovi iz govora Branimira Jankovića preneti su na naslovnoj strani *Politike*: “Svečanost na Beogradskom univerzitetu. Predsednik Tito proglašen za počasni doktor nauka”, *Politika*, sreda, 31. maj 1972, br. 21067, str. 1.

pre okove u kojima se našao Univerzitet u Beogradu prisiljen da daje počasni doktorat jednom bravaru, nego bilo kakvo dostojanstvo.

Kopija teksta predložka diplome počasnog doktora sačuvana je u kancelariji rektorata za počasne doktorate i ona glasi nešto drugačije nego što je navedeno u *Politici*:

“JOSIPU BROZU TITU, predsedniku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije

Za neizmerne zasluge u otvaranju novih puteva istorijskog progressa i razvoj novih ideja i inicijativa socijalizma; za doprinos istorijskoj misli i praksi savremenog socijalizma; za vodeću ulogu u stvaranju koncepcija i strategija narodnooslobodilačkog rata; za fundamentalni doprinos rešenju nacionalnog pitanja; *za trasiranje originalnih puteva jugoslovenskog samoupravnog socijalizma kao novog tipa civilizacije*; za međunarodnu političku doktrinu nesvrstanosti i teoriju savremenih međunarodnih odnosa i o tome mu se izdaje ova D I P L O M A.”¹⁰¹

Danas pažnju plene dve formulacija: tvrdnja da je Josip Broz fundamentalno rešio nacionalno pitanje i zaključak da je stvorio novi tip civilizacije. Činjenica da se diploma jugoslovenskom diktatoru dodeljuje u vreme kada je SFRJ potresalo nerešeno nacionalno pitanje, posebno u Hrvatskoj, tokom cele 1971, izgleda da nije imala nikakav uticaj na političke mislioce sa Fakulteta političkih nauka. Tvrdnja da je Broz stvorio novu vrstu civilizacije predstavlja vrhunac udvorištva među srpskim naučnicima koji su se klanjali pred Brozom. Za ovu formulaciju predlagači sa Fakulteta političkih nauka svakako zaslužuju zlatnu medalju za udvorištvo.

Govor počasnog doktora: “Insistiram da obrazovanje u cjelini bude duboko prožeto marksističkom naukom”

Nakon pročitane diplome, i dugog aplauza, prisutnima se obratio diktator lično. U govoru koji obuhvata skoro 2500 reči Broz je najpre iskazao svoje shvatanje da teorija i praksa ne smeju da se razdvajaju i da su nam potrebne “ličnosti koje neće biti samo učesnici u proizvodnji već i u kreiranju i sprovođenju politike”. Zatim je došlo do neobičnog obrta. U normalnim prilikama predlagač ili rektor je taj koji daje uvodnu reč o univerzitetu. Rektor je ovde bio samo statista, a predlagač se zadovoljio time da istakne značaj kandidata. Tako je diktator lično održao rektoru i prisutnim profesorima Beogradskog univerziteta predavanje o značaju Univerziteta u Beogradu, naglašavajući da je iz klupa

101 Kopija teksta diplome čuva se u kancelariji rektorata Univerziteta u Beogradu za počasne doktorate. Iz dokumentacije su nestali ostali dokumenti vezani za promociju Josipa Broza.

Beogradskog univerziteta izraslo 280 narodnih heroja. Nakon što je naveo neke od ovih studentskih veličina, kao što su Veselin Masleša, Rifat Burdžević i Slobodan Penezić Krcun, Broz je odlučio da pomene i nekoliko profesora i da tako ispravi “previd” rektora i predlagača. Za ovu priliku spremio je tendenciozan, ali ipak reprezentativan spisak: “Tu su i svijetli likovi profesora, kao što su Sima Milošević, Kirilo Savić, Niko Miljanić, Stevan Jakovljević, Đorđe Tasić, Mihajlo Ilić i drugi. Jednom riječju, ovdje su udruženi progresivna naučna misao i slobodarske revolucionarne tradicije, a to je vrelo nadahnuća i za sadašnju i za buduće generacije naše inteligencije.” Broz je odao priznanje Beogradskom univerzitetu za pomoć koju je pružio u osnivanju drugih univerziteta, a zatim je izložio svoje intimno shvatanje o inteligenciji, naglašavajući:

“Zbog svega toga ja sam već više puta istakao da inteligenciju, u uslovima razvijenijeg samoupravljanja, ne odvajam od radničke klase, od proizvođača. Jer, svaki intelektualac, koji radi na obrazovanju, na istraživanju, u proizvodnji i ostalim društvenim djelatnostima je – radni čovjek. Njegovi interesi, u suštini, istovjetni su sa interesima ostalih radnih ljudi i svako veštačko suprotstavljanje ili podvajanje – gdje god se to pojavljuje – ide na štetu svih, na štetu pravilnih socijalističkih odnosa među ljudima, na štetu čitavog društva.”

Pošto je tako sveo intelektualni rad na vrstu manuelnog rada, i osudio bilo koje shvatanje koje bi intelektualnom radu davalo neko posebno mesto, odlučio je da se zahvali Beogradskom univerzitetu na udeleženoj mu tituli tako što će iskritikovati nesocijalističke tendencije na Beogradskom univerzitetu:

“Većina ovih negativnih pojava, o kojima sam ovdje govorio, prisutna je donekle i na Beogradskom univerzitetu. I moram kazati da socijalističke snage nisu bile dovoljno energične u idejno-političkoj borbi i naučnom razotkrivanju njihove antisamoupravne suštine. No, ja sam ubijeden da naš Univerzitet ima dovoljno vlastitih snaga da sa uspjehom izvršava taj zadatak. To je, prije svega, dužnost Saveza komunista i Saveza studenata.

Razumije se, da ove devijacije ne mogu umanjiti činjenicu da se ogromna većina naše inteligencije čvrsto nalazi na pozicijama samoupravnog socijalizma i naše politike pune ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije. Upravo zato, mi smo, svi skupa, obavezni da znatno brže otklanjamo ono što nam smeta, usavršavamo društvene odnose i poboljšavamo uslove rada inteligencije.”

Ovo je očigledno bio poziv na linč, ali i opomena zdravim, socijalističkim snagama da moraju da deluju odlučnije u razotkrivanju antisocijalističkih snaga. Da ne bude zabune, diktator je jasno rekao i čija je

to dužnost, prozivajući Savez komunista i Savez studenata. Na kraju sleđi i poruka kakva mora da bude nastava na Univerzitetu u Beogradu, i kakvi treba da budu predavači. Naslov ovog odeljka govori sve: “Obrazovanje u celini mora biti duboko prožeto marksističkom naukom”. Prva stvar koja je zasmetala Brozu u ovom kontekstu bila je da nisu dovoljno došli do izražaja “interesi radničke klase.” Zato on od reforme očekuje:

“...da obezbijedi savremenu nastavu, dosljedno zasnovanu na marksizmu, kao ideologiji radničkog pokreta. Našem društvu su potrebni stručnjaci, istraživači i novatori, ali takvi koji su i svestrano obrazovani. Potrebne su nam ličnosti koje neće samo biti učesnici u proizvodnji, nego aktivni samoupravljači, ljudi koji će učestvovati u kreiranju politike i njenom sprovođenju.

Zato toliko insistiram da obrazovanje u cjelini bude duboko prožeto marksističkom naukom, i da to usko povezujemo sa teorijom i praksom našeg samoupravnog sistema.”¹⁰²

Naslov govora u *Politici* od narednog dana je karakterističan: “Reč Predsednika Tita profesorima i studentima Beogradskog univerziteta.” U vreme govora Broza u svečanoj sali bilo je samo nekoliko funkcionera Saveza studenata, pa se ovaj naslov svakako ne odnosi na prisutne. Pre će biti da je Partija smatrala da Brozov govor treba da bude i neka vrsta smernice koju će proučavati i primenjivati studenti.

Na govoru novog počasnog doktora zahvalio se rektor, ocenjujući njegovu reč na svečanoj sednici Univerzitetske skupštine “kao izvanredno izlaganje koje prevazilazi okvire prigodne besede i predstavlja značajan doprinos razvoju naučne misli”.

Dopisnik *Politike* na kraju je ponosno zaključio da je ovo jedanaesti počasni doktorat predsednika Tita. “Ovo visoko priznanje dobio je ranije od univerziteta u Rangunu, Bandungu, Adis Abebi, Alžiru, Santjagu de Čile, Halifaksu, Ulan Batoru, Zagrebu, Ljubljani i Nišu.”¹⁰³ *Borba* je otišla i korak dalje, zaključivši: “Titovo teoretsko i životno delo odavno je postalo predmet studioznog proučavanja na univerzitetima svih kontinenata.”¹⁰⁴

102 Celokupan Brozov govor prenela je *Politika* na celoj drugoj i trećini treće strane: “Reč Predsednika Tita profesorima i studentima Beogradskog univerziteta”, *Politika*, sreda, 31. maj 1972, str. 2-3.

103 Broz nije proglašen za počasni doktor Univerziteta u Nišu kako je to navela *Politika* već je dobio odlukom Saveta Univerziteta u Nišu Povelju i plaketu Univerziteta, 16. aprila 1971. *Vojničke novine. List Niške armijske oblasti*, br. 30, 15. april 1971, str. 2; “Predsednik Republike u poseti Toplici i Nišu”, *Politika*, 17. april, str. 5.

104 “Počasni doktor sedam stranih univerziteta”, *Borba*, 31.V 1972, br. 148, str. 6.

Beogradske svečanosti i počasni doktorat kao rođendanski poklon deifikovanom diktatoru

Ovim se nije završila svečanost proslave velikog naučnika i državnika Broza. Naprotiv, ona je ovim tek počela. Broz je najpre otišao u Urbanistički zavod Beograda, gde mu je predočeno kako će Beograd izgledati 2000. godine. Time je simbolički pokazana nerazrešiva povezanost Josipa Broza kako sa prošlošću, tako i sa budućnošću. Oko 13 časova, tri časa nakon što je počela svečana promocija za doktora nauka, predsednik Jugoslavije, u pratnji ostalih istaknutih političkih ličnosti, stigao je u zgradu Skupštine grada. Tu je, u foajeu, primio od predsednika Gradske konferencije Socijalističkog saveza, Pere Đokovića, “Adresu građana Beograda”, “svojevrnu povelju na koži, koju su potpisali svi izvršni organi društveno-političkih organizacija grada”.¹⁰⁵ U adresi se kaže:

“ADRESA BEOGRADA

Dragi naš druže Tito,

U čast Tvog osamdesetog rođendana, u čast tvog neimarskog i neumornog života, za dobro svih ljudi, za svestrani napredak radničke klase i revolucije, za istinu socijalizma, za bratstvo i jedinstvo, za samoupravljanje, za mir u svetu.

Slobodarski Beograd čiji si Ti prvoborac, graditelj i prvi sugrađanin, Beograd, koji raste na mostovima i obalama izražava Ti svoju ljubav i poštovanje, ljubav svih žitelja svojih.

Izvršni odbor Gradske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Beograda, Predsedništvo Skupštine grada Beograda, Gradski komitet Saveza komunista Beograda, Predsedništvo gradskog veća Saveza sindikata Beograda, Gradski komitet Saveza omladine Beograda, Predsedništvo gradskog odbora saveza boraca narodnooslobodilačkog rata Beograda, Univerzitetski odbor Saveza studenata Beogradskog univerziteta, Izvršni odbor Saveza rezervnih vojnih starešina Beograda i Upravni odbor Osnovne privredne komore Beograda.”¹⁰⁶

Celokupna svečanost je time zaokružena. Prvi sugrađanin Beograda dobio je na kožnoj povelji adresu vernih građana, a pre toga je od članova CK SK Srbije, koji su uzgred bili i profesori na Fakultetu političkih nauka, dobio i titulu počasnog doktora Univerziteta u Beogradu. Beograd se odužio svom prvoborc i graditelju dajući mu dve diplome

105 “Tito u poseti Urbanističkom zavodu i Skupštini Beograda. Razgovor o glavnom gradu 2000”, *Politika*, sreda, 31. maj 1972, str. 3.

106 “Odgovor Predsednika Tita na zdravicu Branka Pešića. Beograd je grad mučenik ali i grad heroj”, *Politika*, sreda, 31. maj 1972, str. 3.

u jednom danu. Beogradski univerzitet ovim činom, u kome je učestvovalo pre svega nekoliko profesora sa Fakulteta političkih nauka, do kraja je ponižen. Najviša čast koju Univerzitet može da da stavljena je u funkciju rođendanskog poklona za jednog diktatora.

Značaj i posledice počasnog doktorata Beogradskog univerziteta

Diktator je ovom ceremonijom simbolički zapečatio otpor profesora Pravnog fakulteta prema uvođenju republikanske monarhije. On je sada bio ne samo jedina ličnost koja može da se izabere na mesto Predsednika SFRJ, ne samo dvostruki narodni heroj, vrhovni komandant, i neprikosnoveni predsednik jedine dozvoljene partije. Postao je i počasni doktor najvećeg univerziteta u zemlji, na osnovu inicijative “studentata i nastavnika koju je jednodušno prihvatio ceo Univerzitet”, i na osnovu referata u kome je istaknut njegov ne samo lokalni već i globalni doprinos. Njegov način borbe sada je putokaz pokretima u svetu, njegov put u socijalizam daje smernice drugim socijalističkim društvima, konačno on je i tvorac nove civilizacije. Sada jedna takva veličina daje Univerzitetskom komitetu Saveza komunista jednu prostu naredbu da povede računa o nemarksističkim elementima na Univerzitetu.

Ova poruka shvaćena je ozbiljno. Već sutradan, 31. maja, održana je Univerzitetska konferencija Saveza komunista, koja je usvojila Akciono-politički program, koji je obrazložio dr Bašša Špadijer (1936), član Univerzitetskog komiteta Saveza komunista i docent na Fakultetu političkih nauka. Špadijer je zaključio: “centri opozicionih delatnosti su potisnuti, ali to i dalje ostaje područje posebne pažnje partijske organizacije”. Ali njihovim potiskivanjem “nije sasvim isključeno i njihovo ponovno oživljavanje”. Zato se Špadijer založio za dugoročnu akciju SK, koja bi “trebalo da nadoknadi i ozbiljno zaostajanje u marksističkom obrazovanju”. Na kraju je zaključio: “Reči koje je drug Tito izgovorio na nedavnoj svečanosti na Beogradskom univerzitetu poslužiće nam kao inspiracija i putokaz”.¹⁰⁷

Pod “centrima opozicione delatnosti” Špadijer je svakako podrazumeva grupu profesora Pravnog i Filozofskog fakulteta. Masovni studentski protesti iz 1968. doveli su partiju i Broza u nezgodan položaj. Da bi marginalizovali nezadovoljstvo, oni su nastojali da lokalizuju otpor koji se pojavio u javnosti tako što su krivce sveli na nekoliko profesora Pravnog, Filozofskog i Filološkog fakulteta. U razdoblju 1968-1973.

107 “Titove reči – inspiracija i putokaz (Univerzitetska konferencija SK usvojila Akciono-politički program)”, *Politika*, četvrtak, 1. juni 1972, br. 21068, str. 68.

pojavi se pet spiskova sa označenim krivcima. Povod za treći spisak bio je skup Filozofskog društva Srbije na temu "Socijalizam i kultura". Kritike upućene na račun vlasti koja je sprovela represiju u kulturi dovele su tokom 1970. do kampanje protiv Filozofskog društva Srbije. U tom kontekstu nastao je treći spisak, na kojem su kao krivci označeni sledeći profesori: Miladin Životić, Zagorka Pešić-Golubović, Nebojša Popov, Ljubomir Tadić, Svetozar Stojanović, Nikola Milošević, Dragoljub Mićunović, Vojin Milić i Trivo Indić. Nakon Brozove promocije za počasnog doktora nauka Univerziteta u Beogradu, pojavila su se poslednja dva spiska. U četvrtom, koji je objavljen u *NIN*-u, 15. oktobra 1972, kao krivci su označeni: Svetozar Stojanović, Miladin Životić, Zagorka Pešić -Golubović, Nebojša Popov, Trivo Indić i Ljubomir Tadić, svi sa Filozofskog fakulteta, kao i Stevan Vračar i Kosta Čavoški sa Pravnog fakulteta. Peti spisak objavio je list *Student*, 27. marta 1973. Na njemu se pored šest profesora Filozofskog fakulteta sa četvrtog spiska nalaze i Dragoljub Mićunović i Nebojša Popov.¹⁰⁸ Osam profesora sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, sa petog spiska, isključeni su odlukom Skupštine SR Srbije, januara 1975, iz nastave zbog "moralno-političke nepodobnosti."

Neposredne efekte Brozovih kritika prvi je osetio, dva meseca kasnije, profesor Pravnog fakulteta Mihailo Đurić, koga je Okružni sud u Beogradu osudio 17. jula 1972. na dve godine zatvora, a zatim je Vrhovni sud Srbije smanjio kaznu na devet meseci zatvora.¹⁰⁹ Od početka te iste godine tri studenta Beogradskog univerziteta, Milan Nikolić, Pavluško Imširović i Jelka Kljajić ležali su, zbog verbalnog delikta, u Centralnom zatvoru čekajući pravosnažnost presude.¹¹⁰ Usledio je i niz sudskih, samoupravnih, političkih i policijskih zabrana knjiga, časopisa i filmova. Tokom 1972 zabranjeni su, između ostalog, časopisi *Filozofija* (brojevi 1 i 2/1972), *Gledišta* (br. 5-6/1972) i *Praxis* (brojevi 3 i 4/1972), kao i niz knjiga i filmova.

U vreme serije zabrana i hapšenja na čelu Srbije nalazili su se takozvani "liberali", koji će i sami postati Brozova žrtva krajem iste godine. Umesto da se ograde od besprimernog veličanja Broza, vođe "liberala" Marko Nikezić, Latinka Perović i Bora Pavlović sedeli su u prvim redovima i odborima za doček i upućivali aplauze novom počasnom doktoru Univerziteta u Beogradu. Tako su i sami učestvovali u stvarar-

108 Nebojša Popov, *Contra fatum*, str. 57-59.

109 Jovica Trkulja (priređivač), *Zločin nad mišljenjem. Osuda i izgon Mihaila Đurića*, CUPS, Beograd 2005, str. 100-114.

110 Živorad Stojković, "Sudijama Srbije", u: Jovica Trkulja (priređivač), *Zločin nad mišljenjem*, str. 162-163.

nju atmosfere za progon nepodobnih intelektualaca u Srbiji, i time i sami sebe vodili ka političkoj propasti.

Veliki strateg Broz kao doktor “vojnih nauka”

Ustavom iz 1974. Broz je postao doživotni predsednik Republike, čime je uveden jedinstven poredak u komunističkim zemljama – republikanska ustavna monarhija. Iste godine na 10. kongresu SKJ Broz je postao predsednik SKJ bez ograničenja trajanja mandata. U dokumentima 10. kongresa daje se sledeće obrazloženje ove neobične odluke: “Sveukupnoj aktivnosti druga Tita u našoj zemlji odati je priznanje spontanom plebiscitom i sveopštim zahtevima celokupnog članstva Saveza komunista Jugoslavije i radnih ljudi svih naših naroda i narodnosti da bude izabran za doživotnog Predsednika Saveza komunista Jugoslavije i za Predsednika Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.”¹¹¹ Tako je Broz postao istovremeno i doživotni šef države, a time i doživotni vrhovni komandant, kao i doživotni predsednik jedine dozvoljene partije. Ovakvom odlukom samo je formalizovano faktičko stanje, tj. akumulacija sve državne, vojne i ideološke vlasti u rukama jednog čoveka.

Činilo se da je sada Broz imao sve što je želeo. Ipak, ostala mu je jedna neispunjena želja. On jeste bio počasni doktor mnogih univerziteta, ali koliko god ovaj naslov lepo zvučao, on nije i formalno bio doktor nauka. I ova želja Brozu je ispunjena pred kraj života. Za ovo se pobrinuo Centar visokih vojnih škola u Beogradu. Centar se pobrinuo da i teorijski obrazloži “ratnu veštinu” Josipa Broza. Zato je, 16. jula 1976, u Centru održan “simpozijum” na temu “Konceptija opštenarodne odbrane i ratne veštine druga Tita”. “Simpozijum” je iskorišćen da se na njemu saopšti da je “na osnovu želje svih pripadnika Oružanih snaga i boraca NOR, svih naroda i narodnosti, iniciran predlog da se drugu Titu, strategu pobede nad fašizmom i tvorcu koncepcije opštenarodne odbrane, dodeli prvi doktorat vojnih nauka.”¹¹²

Pravna osnova je nađena u novom *Zakonu o vojnim školama i naučnoistraživačkim ustanovama u JNA*, na osnovu koga su 1976. uvedene poslediplomske studije. U skladu sa predlogom sa “simpozijuma”, Nastavno-naučno veće Centra visokih vojnih škola donelo je “jednoglasno” odluku o promociji Josipa Broza u “prvog doktora vojnih nauka”, na sednici od 8. decembra 1976. godine.

111 *Deseti kongres Saveza komunista Jugoslavije. Dokumenti*, IC Komunist, Beograd 1974, str. 549.

112 “Maršalu Titu prvi doktorat vojnih nauka”, *Narodna armija*, br. 1925, 17. juni 1976, str. 1.

Diploma “prvog doktora vojnih nauka” uručena je Brozu u utorku, 21. decembra 1976, na dan osnivanja Prve proleterske brigade, tj. na dan rođendana generalisimusa Staljina. Čast da dodeli diplomu Brozu dobio je general armije Nikola Ljubičić. Odluku o dodeljivanju prvog doktorata vojnih nauka obrazložio je načelnik Centra visokih vojnih škola general-pukovnik Mirko Jovanović.

Promocija je kao i sve prethodne slične svečanosti pretvorena u visoku partijsku i državnu svečanost sa naglašenom revolucionarnom simbolikom. Broza je još od pre 9 ujutro čekao špalir pitomaca Vojne akademije, koji je simbolički trebalo da podseća na borce Prve proleterske brigade. U foajeu zgrade Centra visokih vojnih škola, Broza, koji se pojavljuje oko pola jedanaest, dočekuje državno i vojno rukovodstvo: Edvard Kardelj, Vidoje Žarković, Petar Stambolić, Lazar Koliševski, Cvijetin Mijatović, Stevan Doronjski, Fadilj Hodža, Kiro Gligorov, Džemal Bijedić, Stane Dolanc, Ervin Prelog i grupa generala. U svečanoj sali su i “predstavници naučnog, kulturnog i javnog života naše zemlje”. Radno predsedništvo koje je promovisalo Broza činili su: “general-pukovnici Stane Potočar, Mirko Jovanović i Džemal Šarac, general-potpukovnici dr Zlatko Rendulić i Žarko Alujević, i pukovnik dr Gavro Perazić”.¹¹³

Prisutnima se najpre obratio savezni sekretar za narodnu odbranu, general armije *Nikola Ljubičić* (1916-2005) koji je istakao:

“U godini kada naši narodi i narodnosti proslavljaju 35 godina početka narodnooslobodilačkog rata i revolucije i četiri decenije od dolaska druga Tita na čelo SKJ, za rukovođenje pobjedonosnom revolucijom, za epohalan doprinos razvoju naše vojne misli i prakse, kao i ogroman i plodan rad i doprinos na polju pisane riječi, za naše oružane snage predstavlja izuzetnu čast i neizmerno zadovoljstvo što se danas, na ovom svečanom skupu, *prvi čovjek naše revolucije, prvi vojnik naših oružanih snaga, tvorac savremene istorije jugoslovenskih naroda i narodnosti, neimar bratstva i jedinstva, tvorac koncepcije opštenarodne odbrane* – drug Tito promoviše za prvog doktora vojnih nauka.”

General Ljubičić je u daljem izlaganju nazvao Broza “legendarnim vojskovođom”, “izuzetnom ličnošću našeg vremena”. Naglasio je: “Drug Tito nije sao graditelj mira već je i jedan od izuzetnih i originalnih tvoraca istorije ovog vijeka.” Zatim je prešao na Brozov doprinos “vojnoj misli” da bi naglasio:

“Zahvaljujući svojoj sposobnosti za naučno predviđanje drug Tito je dublje nego iko razumio ne samo šta se može već i šta se mora u

113 Aleksandar Živković, “Svečani trenuci promocije: Maršalu Titu za istorijsko delo”, *Narodna armija*, br. 1952, 23. decembar 1976, str. 10.

datom istorijskom trenutku učiniti za slobodu, socijalizam i međunarodni progres. Zato je Titovo djelo trajno i neizbrisivo. Stopljeno sa stoljećem u kom je nastalo, ono će ostati riznica vrijednih poruka i pokretačka snaga za sve one koji hoće i koji žele da sačuvaju mir, slobodu i nezavisnost. Za pripadnike oružanih snaga vojno djelo druga Tita je pouzdan oslonac i putokaz u našem naučnoistraživačkom radu u oblasti opštenarodne odbrane, u daljoj izgradnji i razvoju oružanih snaga i u obrazovanju i vaspitanju vojničkog i starješinskog kadra.”¹¹⁴

General-pukovnik Mirko Jovanović, u govoru naslovljenom “Maršal Tito – strateg i vojskovođa” dao je niz razloga zbog kojih je Broz promovisan u doktora vojnih nauka. Svi se oni mogu svesti na jednu formulu:

Tito = partija = armija.

Svečanost održana u Centru visokih vojnih škola imala je zadatak da u obrednom pogledu još jednom iskaže i potvrdi odnose identiteta između ličnosti Josipa Broza, jedine dozvoljene partije – Saveza komunista, i Jugoslovenske narodne armije. To je general Jovanović jasno sažeo u sledećem pasusu svog izlaganja:

“Za druga Tita su vojničko učvršćivanje jedinica i komandi i jačanje njihovog idejno-političkog i moralnog jedinstva, dve strane jedinstvenog procesa ukupne borbene izgradnje oružanih snaga. Zato on neprekidno bdi nad idejnim, moralno-političkim i vaspitnim radom organizacije SK, komandi i političkih organa u Oružanim snagama. Organizacija SK u JNA, kao integralni deo SKJ, idejni je nosilac moralno-političke izgradnje i jedinstva Armije koja je, uvek dosledna politici Saveza komunista, nepokolebljivo služila interesima i bila najčvršći oslonac radničke klase, radnih ljudi, naroda i narodnosti.”

Dalje je istaknuto da se “glavna obeležja Titove ratne veštine” mogu da grupišu pod šest tačaka:

“1. Prvo, primarna uloga čoveka koji je bio i ostao najvažniji činilac rata i oružane borbe...

2. Drugo, ofanzivnost i u uslovima nepovoljnog odnosa snaga...

3. Treće, pretvaranje celokupnog jugoslovenskog prostora u jedinstveno ratište...

4. Četvrto, manevar i pokretljivost u strategijskim, operativnim i taktičkim razmerama radi brzog prenošenja težišta borbenih dejstava i dovođenja sopstvenih snaga u povoljan položaj...

5. Peto, nametanje neprijatelju sopstvenih oblika i načina vođenja oružane borbe...

114 “General armije Nikola Ljubičić: Drug Tito je obogatio vojnu nauku novim saznanjima”, *Narodna armija*, br. 1952, 23. decembar 1976, str. 8.

6. Šesto, stalni razvoj partizanske taktike od jednostavnih oblika gerilskih dejstava do najsofisticiranijih savremenih bojeva”.

Kakav je kvalitet naučnog rada bio u Centru visokih vojnih škola vidi se iz sledeće rečenice generala Mirka Jovanovića: “Titovo vojno delo oduvek je bilo osnova na kojoj smo razvijali naučnoistraživački rad i obuku starešinskog kadra u Oružanim snagama i posebno u vojnim školama... Ono je za sve nas pouzdan oslonac u naučno-teorijskom i praktičnom radu.” Na kraju general Mirko Jovanović pokazuje svu svoju infantilnost pred diktatorom, kao i poniznost generala prema vrhovnom komandantu, kada u stilu pionira završava svoj govor: “Ovaj istorijski trenutak u kome za Titovo ime vezujemo zvanje prvog doktora vojnih nauka i početak poslediplomskih studija iz oblasti ratne veštine, biće za sve nas snažan podsticaj u našim naporima da još bolje učimo i još bolje radimo.”¹¹⁵

Posle govora Mirka Jovanovića, general Ljubičić je proglasio Broza “za doktora vojnih nauka”, i uručio mu diplomu. Nakon toga Broz je zauzeo “*svoje mesto u radnom predsedništvu*” i usledio je govor “prvog doktora vojnih nauka”, u kome su uglavnom evocirane etape razvoja NOP-a. Dopisnik *Narodne armije* završio je svoj prikaz svečanosti pseudoreligioznim izrazom:

“Decembarsko sunce odskočilo je visoko kada su se ispred zgrade Centra visokih vojnih škola, pred okupljenim vojnicima, starešinama i visokim zvanicama još jednom prosuli svečani zvuci himne. A ubrzo zatim je tišinu prolomio još jedan snažni pljesak koji je obeležavao ispraćaj najdražeg gosta – maršala Tita. *I činilo se kao da i sunce želi tog prazničnog dvadeset i prvog decembra u jubilarnoj godini ustanka naših naroda i narodnosti i stvaranja naših oružanih snaga svojim zlatnim zracima na čistom plavetnilu neba da uveliča trenutke svečanosti.*

Maršal Josip Broz Tito postao je prvi doktor vojnih nauka.”¹¹⁶

Tako ni priroda nije ostala ravnodušna u trenutku proglašenja jugoslovenskog diktatora za doktora nauka. “Fenomen Broz” sada je već imao uticaja i na samo sunce.

Svečanost dodeljivanja “prvog doktorata vojnih nauka” sadrži u sebi niz skandaloznih elemenata sa stanovišta uobičajene univerzitetske prakse odbrane doktorata:

1. Josip Broz nije podneo nikakav pisani rad, tj. disertaciju, na osnovu koje je mogao da stekne pravo da brani i stekne doktorat. Štaviše,

115 “Maršal Tito – strateg i vojskovođa”, *Narodna armija*, br. 1952, 23. decembar 1976, str. 8-9.

116 Aleksandar Živković, “Svečani trenuci promocije: Maršalu Titu za istorijsko delo”, *Narodna armija*, br. 1952, 23. decembar 1976, str. 10.

ni u govoru generala Nikole Ljubičića, niti u govoru generala Mirka Jovanovića nije pomenut, niti citiran ijedan rad Josipa Broza.

2. Nije održana nikakva odbrana doktorata. General Ljubičić je počeo svoj govor rečima: “otvaram svečani skup”. Tako je odbrana preobrazena u svečanost. Nije postojala Komisija za odbranu. Josipu Brozu je doktorat “dodelilo” Nastavno-naučno veće Centra visokih vojnih škola, a takvu titulu mogla bi da mu dodeli isključivo komisija za odbranu nakon javne odbrane doktorata.

3. Čak je i promocija bila skandalozno osmišljena. Josip Broz je nakon uručene diplome zauzeo “svoje mesto u radnom predsedništvu”. Josip Broz je, dakle, postao član “radnog predsedništva” tj. tela koje ga promovise. Time ispada da je Broz promovisan za doktora nauka od tela čiji je i on član.

Kao diktator koji je od osvajanja vlasti uvek crpeo najveću podršku od vojske Brozu je posebno draga bila počast koju je dobio od Centra visokih vojnih škola. Ovaj doktorat mu je i formalno omogućavao da se nadalje potpisuje sa naslovom doktor. Kako navodi njegov lični lekar iz tog vremena, on je proglašenje za doktora vojnih nauka “zbog uspešnog rukovođenja NOB-om i obogaćenja vojne veštine novim idejama... primio sa posebnim oduševljenjem.” Kada je njegov lekar primetio da sada ispred imena ima pravo da doda naslov doktora, Broz mu je samozadovoljno odgovorio: “Sigurno da imam. Međutim, sve što bih stavio ispred imena Tito, bio bi posebni vid pleonazma, jer Tito već sve to znači.”¹¹⁷

Poslednji ispraćaj počasnog akademika SANU

Na ovom mestu, neću se baviti reakcijama javnih delatnika u Srbiji povodom smrti jugoslovenskog vođe. Ipak, radi zaokruživanja slike o Brozu kao počasnom akademiku korisno je podsetiti se kako je SANU ispratila svog prvog počasnog člana. Za nekrolog Brozu svakako je bilo više kandidata. Na kraju, ova “čast” je pripala akademiku Bogdanu Bogdanoviću.

Ne može bilo ko biti velikan svetske istorije. Neko takav mora u običnom životu biti ništa manje nego genije. Arhitekta Bogdan Bogdanović, dopisni član SANU, na njenom redovnom godišnjem zasjedanju, održanom 29. maja 1980, održao je reč povodom smrti J. B. Tita “najpočasnijeg među počasnim članovima ove kuće”. Za njega Broz je imao “i moć umetnika”. Kao najvažnije delo Brozovo kao “čin suštastveni, koji je istovremeno i umetnički i filozofski” Bogdanović je proglasio

117 Dr Aleksandar Matunović, *Enigma zvana Broz. Ko ste vi družte predsedniče?*, str. 180.

njegovu odluku da u grb nove države stavi vatru. Ovaj čin toliko je važan da će možda “i generacije o tome još razmišljati.” Znakovi vatre kroz istoriju pokazuju “pozitivnu valenciju”. Takvi su primeri Agnija, Indre, Surje, dijagrama Ji-kinga, i kineskog trigrama li. Iz sveta toga Bogdanović zaključuje: “*Staviti tada na grb znak prave s v r h e* (podvukao B. B.) *moglo je biti delo samo genijalnog pojedinca.*”¹¹⁸ Broz je u Srpsku akademiju nauka ušao bez preteranih ocena. U Beličevom govoru kao njegove glavne zasluge označene su rukovođenje ustankom i izgradnja zemlje nakon rata. Trideset dve godine kasnije Broz je od rukovodioca ustanka prerastao u “genijalnog pojedinca”. Tako se Bogdanović pridružio vojnim analitičarima Brozovog dela.

*
* *
*

Kada se danas čita Bogdanovićev nekrolog on deluje kao da je na ivici sumanutosti. Generacije ne razmišljaju o suštastvenom činu Josipa Broza, ali razmišljaju o tome kako se intelektualci lako saginju pred diktatorom, čak i kada na to nisu prisiljeni.

U vreme Beličevog kompromisa ulog je bio veliki za svakog nosioca otpora prema komunističkoj diktaturi. Dugogodišnja robija u Brozovim kazamatima, svojevrsnim koncentracionim logorima, značila je tokom četrdesetih i početkom pedesetih godina verovatnu smrt, a takav pojedinac mogao je da nestane i bez suđenja. Kompromis je u takvim okolnostima predstavljao sredstvo pukog preživljavanja.

Stanje se pod zapadnim pritiscima značajno promenilo tokom šezdesetih i sedamdesetih godina. Kritika komunističke diktature sada je donosila raznovrsne pritiske i ucene i moguće otpuštanje sa posla, pre nego fizičku eliminaciju. Otvoreni napad na Brozov ustavni položaj, na stvaranje i jačanje republikanske monarhije, dovodio je do zatvorske kazne od nekoliko godina i do gotovo izvesnog otpuštanja s posla. To su bile mnogo blaže kazne nego u bilo kojoj drugoj komunističkoj dik-

118 *Godišnjak SANU*, br. LXXXVIII za 1980, Beograd 1981, str. 71-74. Ni organizatori počasnog doktorata nisu ostali dužni “velikom sinu”. Milorad Bertolino je u časopisu *Dijalektika* zapisao sledeće reči o Brozu: “Uz ovo ime reč ‘smrt’ nikako ne ide, ne može da se složi sa njim. To ime će u nedogled živeti ne samo u uspomeni zahvalnih miliona, nego i u svekolikoj životnoj borbi i praksi. Stalno će se ljudi pitati šta bi on, Tito, u datoj situaciji mislio i učinio. Misao i delo Josipa Broza-Tita toliko su svestrani, sadržajni i sveobuhvatni, da se ne može ni pomišljati na ma kakvo slabljenje njihovog dometa i značaja.” Bertolino je čak smatrao da je Broz dao i veliki naučni doprinos i da će njegovi tekstovi u Sabranim delima “biti sve više i svestranije proučavani.” U vojnoj nauci Broz je po Bertolinu dao “priloge svetskog značaja”, Milorad Bertolino, “Josip Broz Tito – 1892 - 1980”, *Dijalektika*, br. 1-2 (1980).

taturi, i mnogo umereniji pristup političkim neprijateljima u odnosu na prvobitni etos odmazde. Podrška onima koji su pružili otpor donosila je još blažu kaznu. U najgorem slučaju, mogla je da dovede do otpuštanja sa posla. Ipak, intelektualna elita gledala je na slučajeve progona profesora Pravnog i Filozofskog fakulteta uglavnom sa ravnodušnošću. Ako je Belića u njegovom pristupu rukovodio strah, srpske političare i deo intelektualne elite koja je veličala Broza tokom sedamdesetih godina rukovodio je prevashodno oportunitizam.

Opisujući stanje inteligencije za lične vladavine kralja Aleksandra Obrenovića, književnik Dragiša Vasić (1885-1945) je primetio: “Kao što u vreme brutalnih režima redovno biva, inteligencija se delila u tri grupe: prvu, najmanju, koja se protiv njega borila; drugu, veću, koja mu je puzila, i treću, najveću, koja ga je posmatrala. Time se, možda, i objašnjava, ona, nasuprot revolucionarno strasnoj prestonici, mrtvačka ravnodušnost narodnih slojeva, kojima onaj prvi, prekomerno angažovan gore, najmanji deo, nije u stanju da dodeli borce koji bi u neposrednom dodiru sa njima imali svoje zasebne revolucionarne zadatke.”¹¹⁹

Kada se ovaj Vasićev opis upoređi sa položajem srpske inteligencije tokom Brozove diktature, čini se da se stanje nije mnogo promenilo. I ovde je u pitanju izrazita manjina intelektualne elite koja pruža otpor, i mnogo veća skupina koja pred diktatorom puzi. U ponečemu stanje je za Brozove vladavine bilo i gore. Treća skupina, koja čini glavninu inteligencije, a koja se zadovoljila ulogom posmatrača za lične vladavine poslednjeg Obrenovića, u Brozovo vreme uzela je aktivniju ulogu. Umesto da posmatra, ona je procenila da je korisnije da aplaudira. Tako je inteligencija masovnim učešćem u komunističkim svetkovinama omogućila Brozu ne samo da učvrsti svoju vlast, već i da stalnim isticanjem svoje uloge i značaja stvori simboličko polje u kome je bilo moguće da vođa jugoslovenskih komunista postane jedini komunistički diktator koji je uspeo da dosegne pravni položaj ustavnog monarha.

U tome i jest glavni domet naizgled besmislenih komunističkih svetkovina u čast Josipa Broza. Od bravara je napravljen doktor nauka i počasni akademik, od čoveka bez ikakve vojne spreme genijalni vojni strateg, od osobe čiji je glavni cilj tokom duge vladavine bilo očuvanje lične vlasti stvoren je genijalni pojedinac. Time je izgrađen izopačen sistem vrednosti, u kome je komunistička partija bila glavni procenjivač svih kolektivnih i pojedinačnih postignuća. Samo u takvom sistemu Broz je mogao da postane doktor nauka, višestruki počasni doktor i mnogostruki počasni član akademija nauka.

119 Dragiša Vasić, *Devetsto treća. Majski prevrat*, Beograd 1925, str. 32.

Slobodan G. Marković

JOSIP BROZ – THE USE OF SCIENTIFIC INSTITUTIONS
IN SERBIA FOR THE DEIFICATION
OF THE YUGOSLAV DICTATOR

Summary

The author demonstrates how the Communist party used the most eminent scientific institutions in Serbia for the deification of Josip Broz Tito. In the first part of the text the author discusses how the Serbian Academy of Science and Arts was transformed into an institution of the regime by including scientists who were loyal to the regime and by attracting and intimidating the older members. After this “reorganisation” Tito was proclaimed as the greatest statesman and military leader and became the first Honouree Member of the Academy. The second part discusses the role of Belgrade University in the deification of the dictator. On the occasion of its 80th anniversary the University firstly proclaimed Tito as an Honouree doctorate with the explanation that he was the creator of “a new type of civilisation”. Several years later the Centre of High Military Schools proclaimed him with a ceremony as doctorate of military sciences although Tito never wrote nor defended a PhD dissertation. Besides this formal recognition these eminent scientific institutions throughout his life created his cult and bear part of the responsibility for his deification.

Key words: communism, Marxism, socialist institution building, dictator, republican monarch, deification, opposition, immortality, party ritual, honouree academy member, honouree doctor of science.

